DE BELGISCHE SCHILDERS IN HOLLAND

DOOR Dr. LEO VAN PUYVELDE

A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERS Mij. — LEIDEN

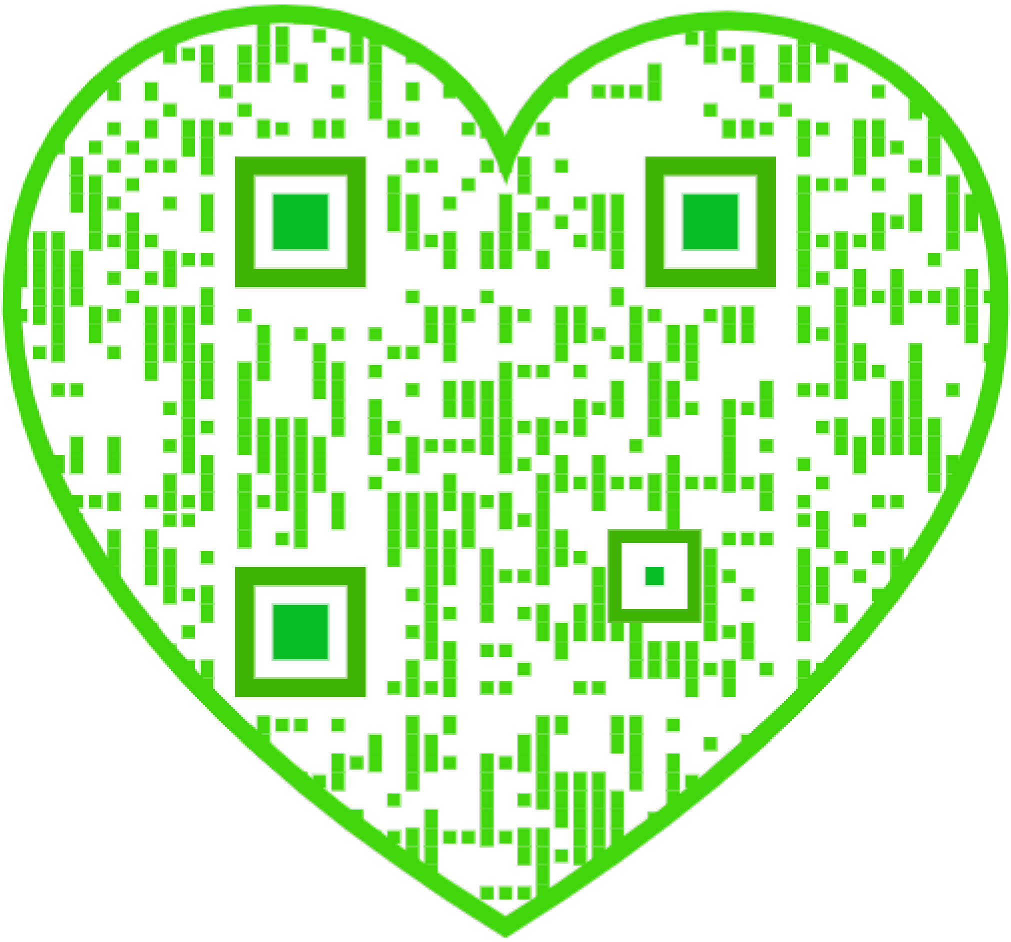

DE BELGISCHE SCHILDERS IN HOLLAND

DE BELGISCHE SCHILDERS IN HOLLAND

HOE ZIJ HOLLAND ZAGEN

DOOR

Dr. LEO VAN PUYVELDE
Hoogleeraar in de Kunstgeschiedenis aan de Universiteit te Gent

A. W. SIJTHOFF'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ — LEIDEN

1919

H. H. Prinses Albert de Ligne

Aan de Prinses ALBERT DE LIGNE
wordt dit boek eerbiedig opgedragen

I

BELGISCHE EN HOLLANDSCHE KUNST

SEDERT jaar en dag, al lang vóór de groote oorlog een gedeelte van de Belgen deed wijken naar Nederland, waren Belgische schilders getogen naar het aantrekkelijke nabuurland om er hun oogen te gast te laten gaan en er de frissche inspiratie te vinden, waarvan Alfred Verwée, die sinds 1868 meermalen werkte in Holland, getuigde: „Je peins des vaches et des chevaux, c'est vrai; mais pensez-vous que ce soit uniquement pour le plaisir de représenter ces animaux? Une vache est bête, mais elle est superbe de couleurs dans une prairie ensoleillée. Et ce qui me charme uniquement, c'est cette belle et fière tonalité. La perspective aérienne m'occupe beaucoup aussi. J'aime à me promener dans la profondeur de mes tableaux. Il faut que je puisse aller librement à l'horizon sous le grand ciel dans l'air pur."

Vinnig kan Emile Claus nog ophalen over zijn verkenningstocht naar Holland, dien hij in 1883 ondernam met een heel gezelschap kunstbroeders, onder de leiding van Camille Lemonnier. Omtrent hetzelfde tijdstip verbleef Frans Courtens er. Pas was de jongen de dufheid van het ouderlijk huis te Dendermonde ontloopen om te Brussel „schilder te worden" en had hij zijn eerste zakgeld verdiend, of hij trok naar de Zeeuwsche eilanden en schiep er zijn beste jeugdwerk De Mosselschuit. En de aantrekkelijkheid van de Hollandsche natuur en de Hollandsche lucht heeft hem zoozeer overweldigd, dat hij dertig jaar lang in Holland den zomer kwam doorwerken. Hij doorkruiste Nederland van Zuid naar Noord, van West naar Oost, per boot en met een woonwagen. Hij sloeg zijn tent op waar het mooi was en gunstig om te pleisteren. En telkens nadat hij in Nederland zijn oogst had opgedaan, keerde hij 's winters naar Brussel terug om, in de ingetogenheid van het atelier, hetgeen hij gezien en gevoeld had, met behulp van zijn schetsen tot een blijvende schoonheid om te zetten.

Zoo zwierf ook Albert Baertsoen in 1898-1900 met zijn houseboot langs

de stroomen, rivieren en kanalen van Zeeland en Zuid- en Noord-Holland. Nergens in het buitenland heeft hij kunnen werken, tenzij in Nederland, en hij blijft de lucht van deze streken dankbaar voor de lichtere tonaliteit, die naderhand in zijn werk gekomen is.

Ook in de kunst van Victor Gilsoul bracht het werken in Holland een verjonging. Aanvankelijk was zijn temperament zóózeer gesteld op Turner'sche hevigheid, op een krachtdadige tegenstelling tusschen licht- en schaduwpartijen, dat het zich wilde uitvieren in de hevige effecten der hoogovenvuren van de Henegouwsche nijverheid. Iets daarvan wordt men nog gewaar in zijn Zwaar Weer te Dordrecht; in al zijn ander Hollandsch werk heerscht iets van de vaste rust der Hollandsche atmosfeer.

Nog overwegender was de beïnvloeding van Nederland op Xavier Mellery, die eerst zijn lusten uitvierde in het ruige realisme van het leven der wildstroopers en zakkendragers. Hij zag Holland's kalm landschap, hij zag de binnenhuizen, hij zag Marken, en hij werd de stylist van de zwijgzaamheid.

Zoo waren tal van Belgische kunstenaars — en van de beste — voor langeren of korteren tijd werkzaam in Nederland: Alfred Verwée, Emile Claus, Frans Courtens, Xavier Mellery, Albert Baertsoen, Victor Gilsoul, Theo van Rysselberghe, George Buysse, Henry Cassiers, Richard Baseleer. Wat zij er voortbrachten is, te zamen met het werk van de Belgische schilders, die er nu verblijven, één gulle lofzang op Hollands land- en stedenschoon. Maar dan een huldezang naar hun eigen trant en wijze. Want zij zagen dat schoon anders, en bezongen het anders, dan de Hollanders zelf.

Ik wou de mooie marine van Jacob Maris uit het Rijksmuseum (collectie Drucker, No 1519) vóór uw oogen hangen naast De Golfbreker van Jan Gouweloos, hier gereproduceerd. Hoeveel lichter kon ik dan begrijpelijk maken wat ik in dit boek meen te mogen beweren. Deze beide schilderijen uit twee verschillende perioden zijn haast identisch van gegeven en visie en met even liefdevolle aandacht gepenseeld. En toch, bij nader toeschouwen, wat een onderscheid! Het werk van den Hollander zwelt van sterk bedwongen aandoening; dit van den Belg is één openheid van blijden levenslust; in het eene kan men den grond vochtig aanvoelen, de zilte lucht inslurpen, — zóó is met noeste inspanning de materie herschapen dat zij, door middel van het gezicht, de andere zintuigen in werking brengt; in het andere missen wij het wonderbaarlijke van die volle, gave techniek, het lijkt te zijn geschilderd uit kortswijl, in het blijde genot van het staren naar de rijke kleurigheid in de tintelende atmosfeer, naar de roerige blauwe en blanke kleuren in de voorste golven, naar de diepe blauwachtige lucht en de heldere wolk, die er doorheen zeilt, en slechts

noodgedwongen door zijn waarheidszin, lijkt de schilder, aan de zee naar de diepte toe, den neutralen toon te geven, die aan de Hollandsche marines zulk een volheid van stemming verleent.

De Belg schildert anders dan de Hollander, omdat hij anders ziet, omdat hij anders is. Emile Claus, de Vlaamsche Belg bij uitnemendheid, kan den godganschen dag wandelen door de velden, zich dronken drinkend aan de kleurweelde van de duizenden dingen, die in speelsch verschijnen zijn oog bekoren. Een Gabriël kan ik mij aldus niet voorstellen ... Zou deze uitmuntende Hollander zich niet gauw neergezet hebben om even rustig en aandachtig van een bizonder mooi kijkje te genieten? Ook Emile Claus kan zijn aandacht strak vestigen op één punt: schilderde hij niet dien bonkigen dennestam, terwijl deze te fonkelen staat in de glorie van de avondzon, die er een rijke spettering van kleuren over giet en zelfs nog in de schaduw de tinten laat oplichten? Maar zóó zag de puntige Gabriël de natuur nooit. Zóó levendig kon hij niet genieten van de zon en haar tooverkracht. Zelfs als hij haar krachtig laat uitstralen over het landschap, dan nog is zijn helderheid hard en koud, in vergelijking met het weldadige, warme licht van den zuiderling.

Laat Hollandsche en Belgische kunstenaars, althans de kunstenaars, wier begaafdheid tot een zelfstandige ontwikkeling is geraakt, in een zelfde stad schilderen, zij zullen beide een verschillenden indruk ervan ondergaan en verschillend reageeren: in Amsterdam zal Baertsoen subjectievelijk de gesloten rust van een diepen gracht aanvoelen; Cassiers zal u een zwaar en gevoelig aspect afbeelden; andere Belgen zullen een kleurrijk uitzicht op een brug en wat groenend water en een bonte huizenrij geven; maar Breitner zal u, met Hollandsche degelijkheid, in elke huizengroep, in elke straat, in elk „onderwerp," Amsterdam-zelf opbouwen, het Amsterdam, waarin het krachtig hart van de Hollandsche grootstad geweldig pulseert.

Bezwaarlijk zou men hier, als in het geval Maris-Gouweloos, Gabriël-Claus, het verschil van tijd en strekking kunnen opgeven als een aanleiding tot het verschil in uiting. Laten wij nog het werk vergelijken van twee schilders, die haast gelijktijdig en naar dezelfde methode een eendere impressie uitdrukken: het Gezicht op Domburg door Hart Nibbrig, in het Rijksmuseum, en het Gezicht op Veere door Theo van Rysselberghe. Allebei deze schilders pointilleeren, allebei wenden zij dezelfde rijke kleurwaarden aan. Wat lijkt echter het werk van den Hollander meer bezadigd, meer overwogen, met meer gespannen aandacht samengesteld dan dat van den erfgenaam der Vlaamsche renaissance, en wat getuigt in het Belgische werk, de kleurensprankeling over het gloedvol belichte stadje van een overdadige en communicatieve levensblijheid!

Nog bij de meest moderne schilders is dit onderscheid opvallend. Al wenschen ook de aanhangers van de jongste richtingen louter hun menschzijn uit te drukken en daarbij in hun vormspraak alle bizondere landseigenschap weg te laten, al wenden zij een lijn- en kleurentaal aan, die nu meer dan ooit een internationale eenheidstaal aan 't worden is, nog heeft, ongewild en onbewust, de stem van den Hollander en van den Belg een eigen nationalen grondtoon. Gustave de Smet en Jan Sluyters schilderen beide sterk expressionistisch, doch het werk van den Vlaming heeft een lenig en elegant accent, dat zindert van innig gevoel, terwijl dat van den volbloed Hollander streng en stoer is en meer uitdrukkingskracht heeft.

Bij al hetgeen de Belgische kunstenaars verbindt met de Hollandsche, bij den gemeenschappelijken geest van oprechtheid en toegewijde verzorging voor het uiterlijke die, de eeuwen door, de kunstenaars eigen waren in de aloude Nederlanden van Henegouwen tot Friesland, zijn er dus kenmerken, die de Belgische kunst van de Hollandsche onderscheiden. In hoofdzaak vinden zij bij de Belgen hun oorsprong in het bizonder bestanddeel van het Belgische karakter : de beweeglijke levenslust.

Men spreekt van Belgische uitbundigheid, en geen Hollandsche koelheid kan daarbij een lonkje van verstandhouding bedwingen. De fleurige opgeruimdheid, de goedrondheid, die men aldus gelieft te bepalen, zij steekt inderdaad geweldig af tegen de onverzettelijke geestestucht en degelijkheid van vele Hollandsche kunstenaars. Ik ben bereid om met u Jeremias-klachten aan te vangen over het lichtzinnige, het oppervlakkige, het weinig ernstige, het gemis aan concentratie van vele Belgen en vele artisten onder hen. Wij zijn een volk dat herwordt, een jong volk in de moderne tijden. Onze geest wordt niet gedragen door een nabije groote traditie van een krachtig volksleven. Tusschen ons en onzen grooten tijd liggen eeuwen, en slechts onze studiegeest — en bij poozen ons romantisch droomen — vermag het, directe aansluiting daarmee te krijgen.

Doch ik bid u, er even over te denken: wat met zooveel bezadigdheid uitbundig geheeten wordt, is het niet dikwijls de uiting van den geweldigen hartstocht van tóch jong gebleven temperamenten, die iets overbewaarden dat naïef is, dat ruw is zoo gij wilt, maar dat dan toch overgezond en vol sprietelend leven is — en ten slotte zeer oorspronkelijk heeten mag? Het is het meest eigenaardige van de zielegesteldheid der Belgen, dat zich hier openbaart als de gulle spontaneïteit, die ons de kinderen zoo aantrekkelijk maakt. Men concretiseeere dit niet in het beeld der luchtige stukken van mondain strandleven van Camille Lambert, die het licht te verleiden publiek een poos kan verschalken met zijn luidruchtigheid en opvallende glinstering van ijdele menschenpraal bij de groote

gratie van een ruime zee. Hij is slechts een blijmoedige illustrator, wiens oppervlakkig werk, tot onze ergernis, als typeerend Belgisch gesteld worden tegenover de meer doordachte Hollandsche kunst. Men denke liever aan de werkelijk representatieve kunstenaars, die ook iets hebben van hetgeen men als bizondere eigenschap aan het Hollandsch karakter toeschrijft : de bedachtzame evenwichtigheid, — en die toch argeloos genieten van de vreugde van het leven, en het vermogen dit genot uit te jubelen. Zij hebben allen in mindere of meerdere mate een groote onbevangenheid in het aanschouwen van de werkelijkheid en, bij het aanvangen van elk nieuw werk, staan zij ervóór met een gevoel alsof zij een nieuwe wereld ontdekt hadden. Wat men in de Haagsche school bij de besten — bij de Marissen — opmerkt : dat hun kijk op zeer verschillende dingen zoo dikwijls nagenoeg dezelfde is en dat hun luchten zoo vaak een zelfde patroon hebben, ziet men in de Belgische kunst slechts bij de middelmatige artisten, die een eenmaal succesvol aangewend middeltje — een bizondere mise en page, een avondbelichting van huizentoppen — herhaaldelijk blijven gebruiken. Bij Belgische kunstenaars van het gehalte der Marissen merkt men dit nooit op. België is het land der eeuwige evolutie. Daar was de bruisende levenskracht mogelijk van wijlen Rik Wouters. In een furie van scheppingsdrang heeft hij gearbeid, als voelde hij hoe een te vroege dood hem zou achterhalen. Het teekenen en schilderen volstond nog niet om aan dien drang uiting te geven, en hij greep naar de boetseerklei. Beeldhouwer én schilder! Het een sluit het andere bijna uit : de aandacht van den beeldhouwer is gespannen op den plastischen vorm, die van den schilder op de wisselende kleur. Ook Meunier was schilder en beeldhouwer ; doch hij hield op met schilderen zoodra hij aan het beeldhouwen ging. Rik Wouters deed allebei te gelijk, en allebei even goed. Als de schildersmiddelen hem onvoldaan lieten en hij den vorm in zijn volle plasticiteit wou vaststellen, dan gingen zijn handen den geweldigen vorm met koortsige haast duwen in de gedweeë klei.

Een kunst als die van Rik Wouters, die in de ruimste mate het bizondere van het huidig Belgisch karakter tot uiting brengt, wordt in Nederland slechts door een kleine schaar kunstzinnigen gewaardeerd. Men beweert zijn voorkeur te behouden voor werk, waarvan de conceptie gemakkelijker te begrijpen is, waarvan de bouw duidelijker is, en de kleuren en vlakken rustiger tegen elkaar opwegen en geleidelijk in elkaar overgaan. Dat Belgisch werk lijkt te los, te ongebonden, . . . te luidruchtig. En toch. Toch mógen de meeste Hollanders, in hun binnenste binnen, dat opbruisende wél : er is iets van een Vlaamschen Pallieter werkend in elk Hollandsch gemoed onder de harde korst van een drie-eeuwen-oude beschaafdheid.

Maar de Hollander wil voorzichtig bedacht wezen op distinctie en het opschuimende van het Belgisch werk spat dan ook tegen zijn gewilde geslotenheid.

De Belgen zijn geen koele positivisten. Hun kunst is niet naturalistisch, wat men ook — niet steeds met de zeggingskracht van een Taine — daaromtrent almaardoor herhaalt. Het is waar : zij kunnen van de natuur niet los. Maar zij zoeken niet het grove ; zij worden aangetrokken door het bevallige en het geweldige ; zij zijn wars van het verwordene, en zingen, roepen, gillen bij poozen hun blijdschap uit over het weelderig gezonde. Wat zij waarnemen, zij zien het in den luister van het warme licht, in de beweeglijkheid van het lijnenspel, in de weelde van de kleuren en het meest banale „onderwerp" wordt niet omgezet in een laffe copie, doch ondergaat een transformatie, ontwikkelt zich tot een blijde verschijning, geconstrueerd in de fantasie van den kunstenaar en doorzinderd van zijn gemoedstrillingen. Courtens zal een zeug met biggen schilderen, hij zal het zelfs doen met zùlke middelen dat in zijn vettige toets iets van de materialiteit der dingen overgaat ; maar het wordt toch, door de werking van het gouden licht op den rug der zeug, een ding dat zingt van levenslust en blijde schoonheid.

Dezen specialen trek van het Belgisch karakter zullen wij op zijn scherpst opmerken in de schilderijen van de Belgische kunstenaars, die in Nederland werkzaam waren. Lange maanden, die zich tot jaren aaneen reiden, verbleven velen in het milieu der egocentrische Hollanders, waar men zich zoo bezwaarlijk een deel van de gemeenschap gevoelt, en leefden zij in de stemmingsvolle Hollandsche natuur. Zij voelden zich vast omsloten door de atmosfeer van Holland, die hen dwong om het samenleven met de natuur als iets zeer innigs aan te voelen, om naar een dieperen gemoedsinhoud te peilen. De meesten waren onbevangen genoeg om zich geheel over te leveren aan de eigenaardige bekoring van het landschap, dat niet in golvende lijnen decoratief en monumentaal opgebouwd is, maar zich verre uitstrekt naar een wegdoezelenden horizon en met teere kleurschakeeringen en fijne lichtspiegelingen zoo stemmingsvol kan wezen. En toch heeft hun werk niets van het Hollandsche vaste en tonige, en blijft het de Hollanders opvallen door zijn „uitbundigheid."

Van dit verschijnsel is slechts éene verklaring mogelijk, en zij spreekt, tot lof van de Belgen : zij zagen Holland met andere oogen dan de Hollanders, omdat zij zichzelf gebleven zijn.

II

DE HOLLANDSCHE NATUUR

GEEN vreemdeling ziet het vlakke landschap van Holland of hij raakt onder de bekoring van de atmosfeer van dit waterland. Deze atmosfeer heeft twee zeer bizondere hoedanigheden: de dingen in de nabijheid doet zij stevig en tintelend van kleur voorkomen, en van alles wat naar achtertoe ligt verwazigt zij allengerhand vorm en tint om ze geleidelijk op te lossen in een doezeling van grijzen toon.

Geheel vreemd is deze atmosfeer niet voor de Belgen. Ook zij leven, althans langs de Noordzeekust en in hun polderstreek, in een lucht verzadigd met vocht en zeezouten. Ook voor hen bepaalt de zonnekoestering zich veelal bij een etherischen damp, die als een teere herinnering om de dingen hangt en de getemperde lichtstralen verveelvuldigt tot een warm omhulsel der natuur. Zij kennen eveneens den nooit stakenden strijd tusschen zon en nevel en zware wolken, en het wisselspel van de klaarte en de schaduw, dat bij poozen het landschap vol heldere toetsen en kleurige reliefs zet en dan weer vlak en een-tonig doet verschijnen. Ook zij kennen het slieren der dampen boven de klammige velden en den parelenden schijn van de verten, waarheen de ziel haar droomen laat uitgaan. Alleen blijft in hun ontvankelijk gemoed de weldadigheid van het blijde licht langer nawerken, en krijgt hun atmosfeer, naarmate men zich verder van de zee verwijdert, een zwaarder gehalte van de uitwasemingen der veie vruchtbare aarde.

Om blijvend werk voort te brengen hadden de Belgische marineschilders in hun land slechts de uitstekende traditie van Artan voort te zetten. Dit deden schilders met een voldragen talent als Frans Hens en Richard Baseleer. Vond echter hun verruimd levensgevoel de eigen rivieren en stroomen te eng en te weinig bewogen, dan volgden de kunstenaars, in liefdevolle overgave, den tocht van de Maas en Schelde en kwamen zij in de open heerlijkheid van de Hollandsche stroommondingen. Naar deze zeearmen voelde zich Richard Baseleer bij voortduring aangetrokken. Deze

Antwerpenaar kent ze dwars en door met haar dorre, eenzame wadden, haar gedoken haventjes, haar beweeglijk water en haar hemel wazig overtrokken of vol roerig leven van wolkenschoften. Hij kent het Zeeuwsche delta. Hij kent de kustplaatsen van Zuid-Holland. Hij leefde er, hij schilderde er. En van deze waterstreken is hij de geestdriftige lofzanger : want, is hij een aandachtig waarnemer van de toonverhoudingen in de steeds wisselende atmosfeer van een waterland, hij is bovendien een lyricus met een zeer gevoelig gemoed, die de druilerigheid van het mokkig weer doorvoelt evengoed als de zomerschittering over het water, en den storm op de golven schoon vindt met een zelfde bewondering als hij over heeft voor de plechtige vaart der zonbestraalde wolken in de blauwe lucht. Hij is de Belgische Jacob Maris, maar dan een Jacob Maris, die een verliefde is op rijke tinten.

Zóó werkt de aanblik van het Hollandsche waterlandschap op de ontvankelijke schildersnaturen, dat zelfs verscheidene Belgische kunstenaars, die zich ten hunnent nooit tot de marine aangetrokken voelden, niet konden weerstaan aan de neiging om de krachtige impressies, die zij kregen van de Hollandsche stroommondingen en het Hollandsche strand, in vorm en kleur te veraanschouwelijken.

In den aanvang van zijn ballingschap schilderde Victor Gilsoul te Scheveningen een kleine marine, die een van zijn meest doorvoelde werken is, vol ingehouden onstuimigheid, en rijk aan schilderachtige hoedanigheden in de weergave van de zeeatmosfeer.

Ook de figuurschilder Jan Gouweloos, die in zijn ballingschap zwervende was langs Amsterdam en Volendam en door de Zeeuwsche dorpen en parken, kwam aan het zeestrand te recht, waar zoovele uitgeweken Belgen zich gedurende den oorlog gevestigd hebben, als zochten zij naar ruimte in hun ballingschap. Hij schilderde er de zware wateren en den gang van blauwe wolken door de heldere klaarte, en het menschenbedrijf, dat wegsmelt in de oneindigheid van zee en lucht.

Het zeer eigenaardige kleurgehalte van de zomerlucht aan het Hollandsche strand was een openbaring voor Frans Smeers. Hij zag hoe het licht er diffuus is en hoe het op een broeiheeten zomermiddag iriseert in een rijkdom van parlemoeren tinteling. En, zonder zich te bekreunen om kunstgrepen, zonder mooidoenerij heeft hij, met een haast zinnelijk genoegen en blakend van hoop op het welslagen van zijn pogen, zijn visie geobjectiveerd in enkele strandschilderingen. Doch nog meer dan om het zoo oprecht en kunstig weergeven van deze zeer bizondere atmosfeer van enkele dagen waarin de wolkjes rozig zijn en de ultraviolette stralen zichtbaar worden, treffen deze werken door de voornaamheid der kleurige figuren, die met de

zondoorzinderde wijdte zoo rijkelijk harmonieeren tot een oogenweelde van welgevallige toonschildering.

En geen Hollandsche schilder, die in zijn marines een licht- en levensvibratie bereikt van zulk een kracht als Willem Paerels er geven kan. Men wil dezen schilder laten doorgaan voor een zwelger in geweldige kleurvlekken, en doet hem daarmee onrecht aan. Stillevens en portretten van hem zijn in hun harde kleurwerking minder beschaafd dan de vlotte en levendige notities, waarin hij het licht almachtig laat heerschen: zijn figuurteekeningen en zijn Maas- en strandgezichten. Hij is de schilder van het licht, het blijde, heldere, feestelijke licht, dat de kleuren wel even laat opflitsen maar ze gauw opslorpt in een blonde, hooggestemde klaarheid. Zijn volste kunnen gaf hij in zijn schildering van het zomersch Scheveningen. Wij zijn hier verre van de oppervlakkige mondaine stukken van Camille Lambert. In Paerels' Boulevard, geen anecdote, doch een algemeene visie van het spetterend leven der badgasten vóór den Pier. Hier geen zonneschijn als een koud geklater, maar een zongedrenkte atmosfeer, een heet geblakerde grond, waaruit de wemelende kleurige menschenfiguren als dansende vlammen opslaan. En in zijn Kermis op het strand, wat een roes alweer van warme koestering in de bleekblauwe lucht, vóór de wijde zee! Wat een radde treffen van de beweging in de verspringende kleurvlekken der tenten, vlaggen, paarden en menschen! Het zien van zulk werk is ons een verrijking voor geest en gemoed: nu begrijpen wij iets van het wonder van den zonneschijn over zand en water en wat daaruit geboren wordt.

Deze kunst van den Hollander Paerels is een bewijs van het krachtig resorptie-vermogen der Belgische kunst. Van zijn zestiende jaar af verbleef deze schilder te Brussel. In den strijd tusschen de kunstrichtingen ging hij met lijf en ziel óp, en hij drong vooraan in de gelederen der jongeren. Toen hij terugkwam in zijn geboorteland, stond hij tegenover zijn eigen natuur met on-Hollandsche oogen. Hij schilderde de Maas bij Rotterdam in 1912 en het werd een kleurige en leutige beweeglijkheid van kleine slepers in de groote vlek van het wemelend water. Hij schildert ze opnieuw in 1916 en hij laat het licht dansen op de golfjes, hij laat het hel glansen over een ranken blauwgrijzen driemaster en over de huizenrij, hij laat het glinsteren op witte, roziggetinte wolken in de hoogblauwe lucht, en het wordt één lichtvisioen stralend open en helder.

Dit is niet meer de Hollandsche atmosfeer, zooals wij haar kennen uit de Hollandsche schilderkunst. Hier openbaart zich een geheel ander levensinzicht dan dat der Hollanders, een zuidelijker levensinzicht. Wie zegt dat deze kunst alleen getuigt van de loutere gevoeligheid van het netvlies bij

den schilder, is zich niet bewust van de diepe emotie, die een dergelijk aanschouwen van de natuur kan verwekken, noch van de geestelijke vervoering, waarmee een kunstenaar arbeidt aan het verwerkelijken van zijn visie, aan het uitbeelden van zijn opene, hooggestemde, gulle wereld-aanschouwing.

Zoo reageerde het temperament van den woest-geestdriftigen luminist Paerels op de genade van het Hollandsche zomerlicht. Deze genade had lang vóór hem ook den meester-landschapschilder Courtens getroffen. In zijn jeugd nog schiep hij in Zeeland zijn Mosselschuit, een werk in zijn factuur zoo bizonder, dat het, na een eerste miskenning in België, een uitbundigen bijval mocht verwerven in 1883 te Amsterdam, waar het, onder de benaming „Hengst," de toen gewaardeerde onderscheiding kreeg van een gouden medaille. Het gegeven is doodeenvoudig: een schuit ligt met opgebonden rood zeil, verlaten in een havenhoekje, op het slik. En daarachter glijdt de wijde stroom naar de verre zee heen. En in de ijle ochtend-helderheid, gaat ons gevoel naar het oneindige mee, over de schorren en het water, in de grijsgetinte strakke zeelucht.

Zelden hebben de Belgen, zooals Courtens in dit werk deed, den eigen toon benaderd van de Hollandsche atmosfeer, den egalen, teergeschakeerden, fijnblonden toon, dien de beste Hollandsche schilders vroeger en nu, steeds wisten te bereiken door een zorgvuldig tegen-elkaar-afwegen van de valeurs. De Belgen zagen wel de schoonheid ervan. Zij doorvóélden ze echter niet, en konden ze niet in de verf vatten. Hun wijze van zien is meer gespannen op de krachtbeweging en de volle kleuren. En ook weinigen onder hen voelden er zich toe gedrongen de drama's der Hollandsche luchten en de kleurige welligheid der Hollandsche weiden met koeien te schilderen. Ik heb velen hun verrukking hooren uitspreken over den zatten toon van het groene gras en de levendige kleurvlekken der koeien daarin. Maar die verrukking bracht niemand tot het scheppen van een werk, dat zóó krachtig de suggestie geeft van de sombere, winderige luchten als de schilderijen van Jacob Maris, van de regendagen als de stukken van Weissenbruch, van de malsche weiden als de werken van Willem Maris . . . Gilsoul's Storm op de Maas, zijn Zwaar Weer bij Dordrecht en zijn Avond bij Dordrecht kunnen hiernaast niet gelden als werkelijk ingegeven door de speciaal Hollandsche natuur: het zijn werken die komen uit het woelig gemoed van den schilder in zijn jeugdigen zwarten tijd.

Waagden de Belgen het niet om te wedijveren met de Hollanders, die, naar hun oordeel, op dit gebied het hoogst bereikbare geleverd hebben? Zulk opportunisme kan enkelen aanleiding gegeven hebben om hun

verrukking te dooven. Er was voor allen echter een beletsel, dat zij misschien niet voelden, doch dat daarom niet minder werkelijk en krachtig was: zij, communiceerden niet ten volle met de schoonheid van het land. Alleen zij, die in het land geboren zijn en wier zieleleven er zich ontwikkelde en vorm kreeg naar het aanschijn van het landschap, kunnen er het innigste uithalen, dat steeds voor een vreemdeling verborgen zal blijven. En men zal het achteraf in de Belgische schilders loven dat zij hun talent niet verspilden aan het beproeven van het onmogelijke.

De meesten onder hen, wier temperament lenig genoeg was, hebben als onverbeterlijke romantici, die zich zelfs niet door de zwaarste beproeving laten neerdrukken, als kinderen genoten van het meest eigenaardige, van wat uitsprong maakt, van het pittoreske. Zij gingen, als Maurice Guilbert, onder den steiger zitten in de Scheveningsche haven om er tusschen de steigerbalken het leutig gekabbel na te slaan van het water tegen de rompen der loggers. Zij trokken naar Volendam en schilderden er, als Maurice Sys, veelvoudig het kleurige leven der visschers. Of waagden zich aan het afbeelden van de kleurspettering der bloembollenvelden, als Sys en Mejuffrouw M. A. Marcotte en William Degouve de Nuncques. Of zetten zich neer in een groeve van de hei en schilderden er, als Patoux, den wilden gelen bloei der bremstruiken. Ei, wat zijn de Belgen toch geluks-kinderen! Waar zij ook staan of gaan gudst hun de schoonheid de oogen binnen... Bij tientallen dringen zich de werken op, die hier een vermelding verdienen: de Zeeuwsche landschappen van J. Posenaer, de kleurige riviergezichten van Raoul Hynckes en Maurice Sys, de Katwijksche werken van Isidoor Opsomer, de heldere plekjes van Paul Cauchie en Alfons Baeyens, de puntige teekeningen van Kennedy, de straffe landschapjes van Jules Verwest, de aquarellen van Frans Willems, de stevige havengezichten van G. Jacobs...

Anderen, en van de besten, waren hun hierin reeds voorgegaan. Heeft niet de luminist Emile Claus in de Hollandsche atmosfeer tintverhoudingen ontdekt, die aan meer oppervlakkige aandacht ontsnappen, en heeft hij er de Hollandsche boerinnen niet middenin geplaatst als de bloeiende bloemen van dit welig land? Heeft zijn uitstekende leerling George Buysse niet heele zomers achtereen de vroolijke plaatsjes der Zeeuwsche eilanden in zijn blonde schilderswijze afgebeeld? En heeft niet lang al Henry Cassiers, de Antwerpenaar, zijn bekendheid verworven, in onze streken en daar buiten, door zijn luchtige en blijgestemde zichtjes uit Holland? In zijn onderwerpen is hij meer Hollander dan Belg. Geen „schilderachtig" hoekje of Cassiers heeft het gezien met genietend oog, geschilderd met lenige hand. Instinctievelijk greep hij daarbij naar het materiaal, dat de vlugste bewer-

king toeliet en hem het meest geëigend voorkwam voor de lichteffecten der Hollandsche atmosfeer : zijn waterverfschilderijen werden door den druk vermenigvuldigd en, te zamen met zijn blijde synthesen in helkleurige plakkaten, die de stations opvroolijkten, bezorgden zij hem den welverdienden roep van illustrator van Holland's blijde uitzicht.

Even weldoende van levensblijde aanschouwing zijn ook werken van hen, wier temperament te vast is om steeds belust te wezen op nieuwe schoonheid en die in Nederland zoekende waren naar een schoonheid, hun van huis uit vertrouwd. Van welk een innige toewijding getuigt het bloeiende bloemenstuk van Mejuffrouw Louise Coupé, die uit België azalea's liet overkomen, haar beminde Gentsche bloemen, om ze hier met vrome aandacht te verdroomen op haar doeken? Van een dergelijk liefdevol aanschouwen geeft ook de schilderes M. A. Marcotte blijk, waar zij haar studies van de broeierige serre-atmosfeer voortzet in de Rotterdamsche diergaarde en den plantengroei naschildert in den tuin van het koninklijk paleis te 's Gravenhage.

Zichzelf en zeer nationaal is René Bosiers gebleven in Holland. Hij is de doolaard door het oude en nieuwe Antwerpen, waarmee hij met al de vezels van zijn gemoed vergroeid is. Hij schilderde ietwat peuterig zijn groezelige straatjes, maar werkte er met evenveel toewijding aan als bij het monumentaal uitbeelden van de transatlantiekers in de bedrijvige haven. In het vreemde Holland liep hij verloren. Hij trok naar Rotterdam, hij toog langs de Hollandsche landwegen. Weinig vond hij er terug van wat hem geheel eigen geworden was en het vreemde kon hij niet in zich opnemen. Hij schuilde bij poortjes, bij brugjes en in achterstegen. En wat hij schilderde was Vlaamsch, Vlaamsch door en door. Zijn Brugje te Loosduinen, het lijkt met moeite samengeborsteld, maar wat een levendige rijkdom van tinten : rozige op den muur en den poortingang links, met wat blauwe en groene tippen er door heen, gele vlekken op den muur rechts, heldergroene boomen en blauwe lucht daarboven, een wemelende spiegeling van kleuren in het water, en te midden van die rust de grijze brug en haar donkere schaduw : verweerd leven vol zonnezindering, ernst van levenservaring omhuiverd door blijde hoop.

Pijnlijk voelden zich in Holland vervreemd het schildersechtpaar Rodolf en Juliette Wytsman. Zij misten er hun Maasvallei, die tientallen van jaren elken ochtend voor hun bewonderenden blik was opengegaan als een droomlandschap in een blauwgrijzen nevel: de rotsen doemden op, de rijkbewogen golflijnen van de heuvelen gingen op en neer, het water lag koel reflecteerend, en, als een vast repoussoir voor dien aanblik, die hun anders al te onwerkelijk zou gaan lijken, stond langs den oever, stevig en

kleurig, de overweldigende groei van wilde zuring, speenkruid, kollebloemen, riet en velerlei bloeiend gewas. Zoo zagen en schilderden zij hun leven lang hun land, in de glorie van zijn architectonisch schoonen bouw, in de straling van helder, droog zonnelicht. Nederland is voor hen inderdaad een land van ballingschap geweest : van goeden wil zijn zij genoeg, maar zij kunnen niet anders dan het effene, het geslotene, het buurtachtige van Nederland zien. Nog trekken zij elken morgen van Rotterdam, of 's zomers van de Steeg, erop uit, naar de rechte kanalen en de met boomen afgelijnde straten uit de buurt, naar de bescheiden natuurpracht van een hoeve, die innig toegedekt ligt tusschen loover — zoo ziet Mevrouw ze het liefst, — of aan het blaken is in de ochtendzon — als Rodolf Wytsman ze verkiest. Juliette Wytsman kan weken lang werken vóór een moestuintje, waar wat veldvruchten groenen, wat stokrozen opschieten, waar de zon wat gele vlekken op den grond werpt en het rood pannendak door de boomen doet opglansen. Maar wat zij aanschouwt is te donker voor haar blond gestemde schildersmanier. Vruchteloos ook ziet Rodolf Wytsman om naar iets, dat hem weer de groote beeldende lijnen ingeeft, die hij vond in de Maasvallei : hij zoekt naar compositie in de eerste plaats, zelfs wanneer hij een *Landweg* met wat boomen teekent. De *oude Brug over de Schie*, welke Isidoor Opsomer en anderen schilderachtig zagen, heeft hij meer lineair opgebouwd tot een vaste lenige stevigheid met schaduwingen en weerkaatsingen, maar tot een stevig overwogen compositie brengt hij het niet. En het wordt zeker nooit iets dat Hollandsch, ook maar Vlaamsch is, wat deze Vlaming schildert in Holland. De Hollandsche atmosfeer verleende haar geheimenis niet aan dezen schilder van de lichte ochtendnevelen, van de blanke zomerblaking. Slechts waar hij de *Molens aan de Schie* zag op een ongerepten winterochtend, heeft zijn zoo vaardig talent uitstekend de ijzige lucht van den vinnigen Hollandschen winter gevat : er was hier harmonie tusschen zijn temperament, zijn gerijpte kunstwijze en den aanblik van de natuur.

Niet allen dus vonden in Holland weer wat zij in België hadden achter gelaten. Er waren er zelfs, als Emmanuel Viérin, die er nu niet terugvonden wat zij vroeger in Holland hadden lief gehad. Zijn *Zonnige Gevels te Sluis* is een schilderij vol hooggestemden levenslust. Zij is van vóór den oorlog. De tijd, de gebeurtenissen, de ballingschap brachten bezonkenheid. De Zomer keerde in Herfst. En de kille, zware lucht van de Zeeuwsche eilanden heeft een loomere stemming en een paarschen toon gelegd over veel nieuwer werk van dezen blijmoedigen schilder. Maar een verhooging van het geestelijk gehalte komt zijn kunst ten goede. Als deze streekgenoot en vriend van Stijn Streuvels zich aan den kant van een

grachtje neerzet en er uren aaneen droomt vóór een hoekje wei en wat wemeling van kreupelhout daarachter, en mede-lijdt met de kromme, gebarsten, uitgevreten knotwilgen, — dat ziet hij den voorgrond droef-paarsch, maar achter het spiegelend water groent het gras heftig, en in de sprieteling der wilgentwijgen wijlen de dalende zonnestralen : zijn Knotwilgen is een brok ingetogen natuur, waarin toch de oude, onverwoestbare liefde voor het leven krachtig opleeft.

Ik zag laatst Viérin de schouders ophalen voor al wat „literatuur" is in de schilderkunst ; maar, hoe ook de goede Belgische schilders in de eerste plaats knappe schilders willen wezen, dichters blijven zij toch allen, dichters, die het levensgenot puren uit de geringste dingen der natuur als hun groote voorganger Guido Gezelle.

Zij mogen dan nog zoozeer realisten willen wezen, als Frans Courtens, wanneer zij een kunstenaarsaanleg hebben als deze er een heeft, dan wordt elk werk toch een geweldige dithyrambe op de schoone verschijning van de natuur. Courtens heeft het land van zijn droomen gevonden in de streek tusschen Haarlem en de zee. Jarenlang bracht hij zijn zomer door in de omgeving van Vogelenzang. Daar spreidt de groeikracht van den Hollandschen bodem, als in een opperste pogen, even voorbij de malsche weiden en vóór de ruigheid van het duinenlandschap, haar overdaad ten toon in een prachtige, in een plechtige boomenweelde. Het aloude woud heeft er bovendien een eigenaardige bekoorlijkheid gekregen voor den modernen mensch : het is er geworden tot een rijkdom van goed onderhouden parken ; door het hoog opgeschoten gewas en het dichte streuvelhout gaat de voorname statigheid van eeuwenoude lanen en vóór de vredige landhuizen ligt de ingetogen rust van een hertenkamp. Twee parken waren er, die Courtens bovenal aantrokken om hun schoonheid en volle natuurweelde : „De groote Plaats", dichtbij het huis waar Courtens woonde en, te Woestduin, een park, waarin een onvoltooid marmeren landhuis verrees. Daar ontstonden, in een tijdperk van ongeveer dertig jaar, de beste werken van den meester: In het Bosch, De Herfst, Na den Regen, De Uittocht der Kudde, Gouden Regen, Zonnestralen, De Dreef, De Zomer, en tientallen andere, waarin hij de volste maat van zijn kunnen gaf en zijn natuurgevoel uitzingt op een geweldige wijze, waaraan men in Holland niet meer gewend was sedert den tijd van Jacob Ruysdael.

Even gul van natuur-gevoel, hoewel geheel anders van verbeelding, is het werk van den expressionnist Gustave de Smet. Hij schildert het Gooi. Maar ziet het niet als de Larensche schilders. Zijn velden golven zwaar in breede lijnen en zijn bedekt met schoven, die heele schuren kunnen vullen.

Zijn boomen staan gewrongen en scheef, maar groeien met geruisch de hoogte in. Zijn hoeven liggen krom en benepen onder het overweldigende dak dat de menschen, en de dieren, en de vruchten der aarde vast omsluit in een onverstoorbare rust. Zijn morgenden zetten de lucht in brand, en zijn avonden laaien. En weer is hier, op andere wijze, hoorbaar geworden de sterke levenskracht van het Vlaamsche gemoed...

En anderen zagen het Hollandsch landschap weer anders. Maar wie in Holland zag het land in zulk een zaligen geluks-droom als William Degouve de Nuncques het zag in zijn beste momenten? Het land ligt in een grijsblauwigen droom te sluimeren als een oord van peis, en naast de stille grachten wentelen de wegen, waarlangs de boomen onze fantasie vergezellen in een ingetogen opgang naar de stille verte. Deze teere schilder van het Brabant met zijn zachte heuveling en rustige hoekjes, schilderde de hoeven in Broek en Waterland : zij dragen de vaste rust van het landschap er rondom ; de arbeid wordt er verricht met gebaren zonder haast ; en de vreedzaamheid spreidt zich breed uit, langs de vele horizontale lijnen en stijgt langs de vaste bruine silhouetten der boomen, wier kleur onbestemd teer is als van lentetwijgen. Hij geeft de grondlijnen en de grondkleuren, en bereikt de eenheid in groote vlakken, die niet koel uit elkaar gerukt liggen, maar in en met elkaar rustig harmonieeren. Zoo ziet hij en beeldt hij het Hollandsch landschap uit, dat hij zelf beschrijft met woorden : „Des avant-plans d'ombre mettent en valeur les lointains subtils noyés de lumière, des digues aux courbes pleines de style, de nobles allées d'arbres symétriques ; ainsi m'est apparue l'île d'Yselmonde comme en un poème de fraîcheur évangélique"......

De meest talentvolle Belgische schilders wennen niet aan de Hollandsche atmosfeer, die de kleuren opzuigt. Zij bewonderen Jaap Maris heerlijke V e e r p o n t. Doch zij bewonderen niet alleen, maar beminnen ook Vermeer's G e z i c h t o p D e l f t. Hierin worden zij iets gewaar van de gulle sensualiteit, en tevens iets van de zonnige openheid, die hun aangeboren is. Tonaliteit en stemming blijven voor velen onder hen steeds woorden ; zij duiden begrippen aan, die te zwak zijn voor hun levensgevoel, dat zich steeds sprankelend wil uitvieren. De Belgen willen harmonie en kleurenrijkheid, en verkiezen sterke gevoelsuitdrukking. En geraakte hun aanschouwing zelden tot het dieper wezen van het Hollandsch landschap, zij zagen er toch het schoone aanschijn van.

III

DE HOLLANDSCHE STEDEN EN DORPEN

HET uitgestorven Veere, — een stad uit het gloeiende zuiden. Zoo schilderde het Theo van Rysselberghe. De lucht en het water tintelen, zinderen, trillen van broeierige kleurigheid. Het is een davering van geel, rood, paars zonnegloren, waarin de stevige kade en de huizen en de boomen te beven staan en het luchtige stadhuistorentje in een zotten roes aan het meedansen gaat.

Het stijve Delft, — een rozengaarde.

Zoo schilderde het Isidoor Opsomer. Het blekkert u de oogen vol van overdadige kleurenbontheid. De stijgende kaaimuren zijn levendig van blijde tinten. De lichte brugjes welven in bevallige buiging over een helder doorkijkje en hun leuningen zijn fijn en geestig. De huizen gloeien óp in roode en gele en oranje pracht. Het rustig water der grachten ligt vol wemeling van kleuren.

De statige brink te Laren, — een lentesotternij.

Pol Dom laat er de ochtendzonneschijn in rond huppelen en er een rijkdom van tonen en grillige schakeeringen door heen strooien. Zijn frele boomen bibberen in het helle geluid van de hooggestemde atmosfeer. De blijde huizen en kerk gloriën van danig genoegen. En het blauwendige water der rustige kom gaat schuchter aan 't rimpelen, wijl het zooveel geluwachtige speelschheid in zijn schoot opvangt.

De deftige hofstad, — een lustwarande.

Maurice Guilbert bekeek de Lange Voorhout van uit een bovenvenster. Van de statige heerenhuizen zag hij slechts een schijn ; maar een heerlijkheid van rijpen herfstbloei zag hij in de aloude linden. Een luchtig beweeglijk spel van zonnevlekken gaat door het groen, geel, bruin gebladerte. De slagschaduwen zijn blauwendig en de boomen vlammen paarsch óp.

Wat een zonnemenschen toch, die Belgen ! En wat een vermetele durvers : zij wagen als kinderen ; omdat zij binnen in zich het schalksch

weten dragen dat men hun achteraf ook alles gaarne toegeeft. En de Nederlanders volgen hun dartelheid met belangstelling : zij zijn overtuigd door hen in de uiterlijke verschijning van hun dorps- en stedenschoon rhythmen en kleurcombinaties te leeren ontdekken, die zij er niet in opgemerkt hadden, en veel van wat de Belgen hun te aanschouwen geven is, naar hun oordeel, een verrijking — en een verruiming ook — voor het Hollandsch wezen.

Als bezoekers en als zwervende ballingen trokken de Belgische kunstenaars langs straten en pleinen, en hun begaafd oog en ontvankelijk gemoed liet zich bekoren door een bizonder lijnencomplex van de silhouet der gevels, van de bochten der straten en grachten, van de welving der bruggen, door de pracht der tinten, die tegen elkaar opglansen. En zij schilderden hun genoeglijke aandoeningen uit, telkens als zij een glimp van schoonheid ontdekten, — en dit was menigmaal.

Bij voorkeur vinden zij hun oogenlust in de stille plekjes van kleine steden, waar anderen voorbijloopen en waar het goed is te verwijlen voor hen, die in hun innerlijk wezen al zoozeer fantasten als nauwkeurige waarnemers zijn. De oude steden zijn voor hen niet koele overblijfsels van een voorbijen tijd. Zij komen uit een land, waar de oude traditie voortleeft in het heden. In hun aanschouwing nemen de gebouwen van weleer een werkzaam deel aan het rustige bedrijf, dat er steeds zijn stillen gang voortzet. Niet zoozeer het verweerde, het bouwvallige, het „schilderachtige" trekt hen in de oude steden aan, dan wel het verband tusschen oud en nieuw, tusschen het voorbije en het hedendaagsche, het verband, dat niets anders is dan het steeds wisselend en immer zichzelf blijvende leven. Zie maar hoe zij verliefd zijn op de oude torens, die zij steeds zien als wachters uit het verleden, goedig neerkijkend op de beweging van het heden en méélevend met alles wat rondom gebeurt. In het werk van Walter Vaes staan de Dromedaris van Enkhuizen, de Toren van Hoorn, de koppige bonk van Veere geweldig in hun massaliteit, en toch welgevallig samengegroeid met de omgeving ; gezellig bijna leeft met de omgeving mee de toren van Dordrecht in de teekeningen van Kennedy en Henri Wils ; en de Leidsche Mare-kerk met het stille water ervoor verdroomt Alfons Baeyens tot een teeren droom van vredig kleinstads-leven.

Laat gij dit werk op u inwerken, dan welt daaruit iets in uw hart van de genegenheid, waarmee deze schilders de rustige praal van den innigen samenhang van oud en nieuw aanschouwden. En raakt gij onder de suggestie van hun blijmoedige visies, dan gaat gij het grillige rhythme volgen van de steeds wisselende gedaanten van het Amersfoort van Frans Holst, gij luistert naar den levenslustigen zang van de kleurenmelodie in

Bayens' S t a d s b e e l d v a n L e i d e n op een zonnigen zondagmiddag als het wemelt van lichte toiletten ; gij slurpt met gulzige oogen de dronkenmakende weelde in, die Theo van Rysselberghe over zijn zonnige V e e r e uitgiet, en die George Buysse, met minder kwistige hand, laat vloeien over zijn H a v e n t e Z i e r i k z e e, zijn H a v e n t e V e e r e en zijn Hollandsche kanalen. En zelfs het sprookjes-bekoorlijke van de decoratieve kleurenwemeling in Paul Cauchie's stadsgezichtjes brengt u in een stillle roes, waarin uw critisch vermogen bedwelmd wordt.

En mocht gij wanen in de vangarmen te zijn geraakt van de loutere begoocheling eener handige techniek, kijk dan naar het werk van Emmanuel Viérin : het overtuigt u dadelijk van de oprechte eerlijkheid van dezen kunstenaar. Kijk naar zijn eenvoudig P o o r t j e t e M i d d e l b u r g, zijn S t r a a t j e i n d e z o n, zijn Z o u t e l a n d e. Het is simpele schildekunst. Het lokt u geen lofwoorden uit den mond over de kunstvaardigheid van den schilder. Gij vergeet de schilderwijze, om geheel te wezen in de vredige rust van een heimelijk gangetje, in de nabijheid van een gelukkig zondoortinteld straatje, waar wat huizetjes onder de hoede van een trouwen toren het gedempte leven binnen houden, in de veiligheid van een dorpje, genesteld achter de duinen. Viérin schilderde een tweede maal Z o u t e l a n d e, ditmaal gezien van op de duinen. En een oogenblik valt u de rustige, heldere dwarsstreep op van de roode daken horizontaal liggend tusschen de groene weiden en de rossige duinen onder den helderen hemel : gij denkt een poos aan een kunstgreep, maar gij voelt al dadelijk dat hier de valeurs kalm tegen elkaar opwegen en dat de schilder deze harmonie alleen kon bereiken omdat hij zelf vol was van de groote rust, die over deze Hollandsche dorpen van Zeeland hangt.

Diezelfde vredigheid benadert gij ook in het werk van J. Posenaer, den Antwerpenaar, die eveneens in Zeeland veiligheid en stilte zocht. Niet zoozeer in het Z o u t e l a n d e dat hij ook helder belicht tusschen weiden en duinen zag : hier merkt gij te veel overleg en bedoeling. Maar in zijn D o m b u r g en zijn dorpen uit Zeeland, wanneer hij ze, in hun gedempte tonen, in samenklank voelt met zijn eigen zware gemoed : dan drukt ook op u de loomheid van de Zeeuwsche atmosfeer, opgelucht toch door de keurige zindelijkheid en de zomersche zonnestraling, die hij zoo kiesch en zoo aanminnig wist te styliseeren in werken als H e t V r e e d z a m e W o n e n.

Steeds klinkt die blijgestemde toon bovenuit. Hoe ook Pieter de Mets A m s t e r d a m ziet, steeds is het met een dartel oog. En zelfs in het woest rumoerige Rotterdam valt Henri Wils de weldoende zonneschijn op. In zijn houtsneden laat hij den St. Laurentiustoren glorieus boven een

donkere rij topgevels opschieten, en in zijn knap gecomposeerde Spuiwater beklatert hij de koele huizen met warm licht en laat hij in het water het spiegelbeeld der huizen in een prachtige uitstrooming van spelende lijnen uiteenvloeien.

Wat deze kunstenaars aan blij-gezond leven kunnen halen uit een Hollandsche stad, gij ziet het in het werk van Isidoor Opsomer. Fleurig en kleurig schilderde hij Delft als de zomerboomen langs de grachten bloeien en het water mee-bloeit in een diepen tooi van veeltintig groen; hij schilderde het bij een lenteavond, wanneer een rossige zon de huizen en de torentoppen in gloed zet; hij schilderde het des winters, terwijl de vervroren sneeuw de tinteling opvat van wat rondom kleuren draagt; hij schilderde het met zijn kalme water en zijn stijgende kaaitjes en de luchtige bruggetjes, waaronder nog wat heldere kleurigheid van daarboven weerspiegelt. Zijn oogen keken er rond, terwijl zij nog vol waren van de herinnering aan zijn bekoorlijk Lier. Het was een geluk voor hem dat hij in Holland niets van zijn begijnhofstad terugvond: zij was voor zijn volbloed temperament eerder een belemmerd letterkundig motief geworden. Wat hij erbij verloor aan diepte, won hij terug aan beweeglijkheid. Met des te meer vrijpostigheid borstelde hij er nu op los, in het volle bewustzijn van zijn artistiek gemak. Zoo gaat hij ook in de groote stad genieten van de gezellige kleurgloeiïng en het bewogen lijnenspel. In Amsterdam had hij zeer Breitner bewonderd, en hoe hij ook zijn palet wilde versomberen, zijn visie, is en blijft Zuidersch: zijn Huizen aan den Dam hebben iets onwerkelijks, iets romantisch; zijn Amsterdam met gele ophaalbrug, waarvan de droge temperakleur, die een ruit er voren noodig maakte, de diepte en warme bezieldheid mist van de kleur van Breitner en Isaac Israels, is toch nog in zijn opstelling en kleuren-combinatie en vooral in zijn lossen toets, iets geheel on-Hollandsch, iets luchtig Belgisch. In 's Gravenhage was hij beter thuis. Daar schilderde hij het Plein gezien van omhoog, en hij dacht niet om het gewaagde een groote egale vlek als den bodem te schilderen: de beweging van de menschen, de bonte plakkaten-zuilen en de gele trams zouden wel het gewenschte leven brengen. Hij schilderde ook het Plein bij Regenweer, en het is nog plezieriger gezien. De regenatmosfeer heeft niet alles egaal getint; het stroomende water glanst op den grond en de boomen staan erin, leutig bruin, als zonder steun; en de kleurenvlekken van de trams weerkaatsen blijmoedig op den bodem. Schilders met zulk een temperament moeten niet naar diepte zoeken. Willen zij hun werk grootsch gaan opbouwen, in Visschersvrouwen en Katwijk-toren iets geven van den ernst van alles wat in bestendige aanraking leeft met de zeewijdte

en den wind van den oceaan, dan merkt men al te licht het oneigene. En men keert algauw tot hun blijmoedig werk terug, waarin zij het beste gaven van wat zij kunnen geven.

Het gezicht op een stad in haar geheel, als silhouet breed en rustig uitgespreid onder de vaart der wolken, zooals Jan Vermeer van Delft en Jacob Ruysdael en Jaap Maris het schilderen, heeft geen Belg kunnen bekoren. Alleen de Hollander-Belg Willem Paerels zag zóó de Hollandsche stad, in zijn teekeningen van Deventer en Nijmegen, die, beschaafd-luchtig gehouden, een verhoogde interpretatie leveren van de werkelijkheid.

De Belgen verkiezen het zich dadelijk midden in de stad te verplaatsen. En ook daar zagen zij niet altijd de zeer bizondere schoonheid van de Hollandsche stad. Niemand onder hen waagde het de pracht van de grachten af te beelden met hun statige boomen en hun zwaarwichtige koopmanshuizen, waar de handel gedreven wordt als was hij een voortzetting van godsdienstige familie-overleveringen. Frans Smeers alleen voelde iets van deze eigenaardige voornaamheid : hij bouwde een levendig Patriciershuis op, in een gewasschen teekening ; het kwam echter niet tot een voldragen schilderij. Waren zij wars van statigheid, van koude praal ? Bij sommigen is dat zeer zeker het geval. Geudens, de minnaar van het stille Mechelen met zijn volksvermaken, zocht in de Hollandsche steden stemming binnen den vrede van de kerken. Niet met dezelfde compositiekracht en hetzelfde schildergemak als de Hollandsche meester J. Bosboom schildert hij zijn Kerkinterieurs. Bosboom was een constructief teekenaar, die door naarstige en langdurige studie ertoe geraakt was om met enkele trekken, met eenvoudige aanduidingen de lijnen vast te zetten, welke de zwaarte der dingen dragen en waarmede andere verbonden zijn. Met wat strepen en wat schaduwing kon hij een gebouw contrueeren zóó dat het er nog vaster uitziet, dan het in de werkelijkheid is. En hij was tevens een atmosferisch schilder, die de lichtspeling behendig aanwendt tot het opbouwen van zijn constructies, evengoed als tot het wekken van bepaalde stemmingen. Ik wil geenszins het werk van Geudens vergelijken met het werk van Bosboom. Het zijn twee ongelijke grootheden. Geudens' aandacht ging niet naar den constructieven opstand der lijnen en hij benaderde niet de stevige, evenwichtige grootheid van de gebouwen van Bosboom. De aandoening is hem het voornaamste : hij ging zitten in de koele ruimte der naakte, gekalkte bedehuizen, en dan steeg ook iets in het gemoed van den Belgischen schilder, die treurt om het gemis van de rijke weelde zijner kerken, iets van den sceptischen weemoed, die hangt tusschen de kille muren en die door Bosboom met zooveel picturale vaardigheid wordt weergegeven in zijn bewonderenswaardig latere werk ; maar naast het koele

protestansche van Bosboom's aandoening, komt ons toch weldadiger aandoen de lichtere bewogenheid van den schilder uit het katholieke land, ontvankelijker voor de klare speling van het licht, dat valt uit de hooge boogvensters en de kerkruimte vol transparante helderheid zet.

Verliet Geudens de kerk, dan ging hij zitten schilderen in de zindelijke Hollandsche binnenhuizen, waarin de droomen zweven door het wegdoezelend licht. Doch in het eigenlijk huiselijk leven van Holland is hij zoomin als een ander Belgisch kunstenaar binnengedrongen : dit leven blijft voor vreemde blikken een gesloten alcoof. Xavier Mellery zag het popperig binnenhuis op Marken en kon slechts iets vermoeden van het heimelijk zieleleven der bewoners. Max Chotiau mocht kijken hoe de visschershuizen van Harderwijk er van binnen uitzien : de visschers zijn afwezig. Alfons Blomme moest zijn typischen Brabantschen Boer binnen in het atelier bestudeeren, en slechts Pol Dom — een tijdlang Larensch schilder geworden — beeldde moeders uit en kinderen in de binnenkamer. De geboren Hollander Willem Paerels bepaalde zich bij het schilderen van zijn eigen zonnig interieur en hij deed het als virtuoos van het licht. Vensters en deuren — uitgevend op een tuin — werpt hij wijd open, een weelde van helderheid zet het al in vollen glans. Zijn interieurs van het landhuis bij Putte zijn een volzalige symphonie van lichte kleurschakeeringen, waarin het teere rose en het helle geel-oranje het uitschallen, — zang, om het leven te doen liefhebben. Sluit hij echter de kamer, zoekt hij naar intimiteit in koelere tonaliteiten, dan dragen zijn kleuren elkaar niet, staan zij brutaal tegen elkaar op. Zijn oogenlust blijft het kleurig licht in zijn vervloeiende wisselingen : het lééft in zijn werk — zij het dan ook op minder beschaafde wijze dan in dat van den onvergetelijken Rik Wouters, — het leeft in zijn luchtige interieurs vooral.

Van de binnenhuis-productie, zooals zij in de laatste decenniën ten dienste van het buitenland bedreven werd, houden de Belgen niet. Zij bleven zich het liefst bewegen op de markt en in de straat en zich verkneukelen in den schoonen schijn der dingen. Daarbij zochten zij niet door te dringen tot het dieper wezen van de Hollandsche stad, die voor hen toch steeds een vreemde blijft. Dat geen uitbeelding van het geweldig levensrhythme der groote havensteden Amsterdam en Rotterdam van Belgen bekend is, ligt misschien uitsluitend aan het feit dat de uitstekende schilders van de levenskrachtige bedrijvigheid der moderne nijverheid niet naar Holland overkwamen. Alleen Jacques Bergmans, die zulke rijke verbeeldingen gaf van Vlissingen, en, in zijn V l i s s i n g e n o n d e r d e S n e e u w, de troppeling der daken in de sneeuw zag als een rijke gaarde vol roode en witte rozen, heeft iets waargenomen van de eigen schoonheid der

moderne nijverheidsstad: niet alleen zijn krachtig gevoelde afbeelding van de werkterreinen van „De Schelde" is een stout uitgevoerd stuk schilderwerk, doch ook zijn *Vlissingen*, waar, achter de heldere gevels en roode daken, de fabriekschouwen pakken roetigen rook in de ijlte puffen en het fijn gelijn der enorme hefkranen luchtig staat op den achtergrond van de blonde Scheldewateren.

Enkelen slechts hebben met schroom de ziel van de Hollandsche woonplaatsen beluisterd. Henry Cassiers, wien zijn affiches bij het groote publiek een minder voordeelige reputatie van lustige oppervlakkigheid verleenden, schilderde een *Dordrecht*, waarin de illustrator van Holland's aantrekkelijkheid ook den ernst benadert van de oud-Hollandsche stad. Het sterk geschoorde gevaarte van den toren groeit er met tragische kracht boven den lagen wal en de nederige huizen en boompjes. Hooger en hooger gaat de geweldige stijging van den somber-rooden bonk, naast de neerhurkende kerk, en zijn donkere massa rijst in de zware lucht, wijl de stippeling van grijzen kantsteen harmonie brengt met het kleurig stadshoekje ernaast. Nog dichter raakt hij tot het begrijpen van het wezen der Hollandsche grootstad in zijn *Gezicht te Amsterdam*. In het grauwe water sluimert dof het beeld van de rossig-bruine huizen. Brokkige sneeuw ligt op de vensterkozijnen; smeltende sneeuw schuift zwaar van de ongelijke daken, en zwaarder nog omvat de al te loome, grijze lucht dit veelzeggende beeld van het oude stadsgedeelte bij somber dooiweer, waarin geen kleur opleven kan.

Al even innig vereenigde het gemoed van Victor Gilsoul zich met het ingetogen Dordrecht. De vreedzaamheid eener Hollandsche stad, die sluimert langs haar stille wateren is er in zijn *Gezicht op Dordrecht*: de stad wordt omvat in den dofgulden mist van een maandoorlichten avond, en er gaat een rilling door ons heen, als wij langzamerhand alle natuurklaarte zien opslurpen door het floersig violet van den zinkenden avond. Iets van de zoo echt Hollandsche visie van Breitner ligt in zijn *Brug te Delft*: achter de regelmatige spanning van de brug, geheel in het midden, staat de egale opbouw van de bruine huizen, en ervóór ligt de matte weerschijn in het water: dit is een werk van stoeren ernst en diep begrijpen, en was er niet die gloed van licht, die links en rechts van de brug afgolft, wij zouden het beschouwen als een werk van een zeer Hollandschen Hollander. Zóó stevig is de aanleg, zóó wilskrachtig de werkwijze van dezen uitstekenden schilder: zijn landschappen en stadsgezichten zijn nooit een nauwgezette weergave van de werkelijkheid en minder nog de voorstelling van een vluchtige aandoening. Hij levert zich niet over aan de licht opkomende stemmingen. Hij maakt herhaalde studies

naar de natuur, op verschillende momenten, en uit de superpositie der beelden en de verdieping der sensaties componeert hij een samenvatting, die een suggestiever kracht heeft dan welk werk naar de natuur ook: realistisch of impressionistisch. De beste evocatie van het Hollandsche stads- en dorpswezen heeft dan ook, onder al de Belgische schilders, deze kunstenaar geleverd. Daar hebt gij nog zijn In Holland en zijn Huisjes in Holland. Gij kent wat hier voorgesteld wordt. Gij draagt de herinnering ervan in uw hoofd en wilt zoeken waar nu bepaaldelijk die hoekjes in werkelijkheid aan te wijzen zijn. Martel uw geheugen maar niet. Wat Gilsoul hier geeft is het Holland van nergens en overal. Zijn In Holland is de synthese van de Hollandsche kleinstad op het schilderachtigst gezien met de verneukelde achterhuisjes, de geruischloos verschuivende booten en het bewegelijke water, waarin alles tot een glorie van lichtende kleur wordt; en een helder bruggetje noodt ons tot de gezelligheid van zijn vriendelijk gerijde Huisjes in Holland, rijzig, bont uitgedost, lachend als een rijtje Zeeuwsche meisjes, die door de duinen stoeien.

Een paar Belgische kunstenaars zagen de Hollandsche steden en dorpen anders, omdat hun blik het meest naar binnen gekeerd is. Als Albert Baertsoen de Kerk te Veere teekent, dan is haar massale kracht een vertolking van zijn hooghartige berusting in wat het leven hem bracht. Zijn Kromboomsloot is een intense uiting van zijn zwaarzinnige wachten op een betrouwbare hoop. Gustave de Smet zag een Keizersgracht te Amsterdam, waarin de lugubere huizenblokken en het bruine, gore water met donkere booten niets anders zijn dan de verbeelding der sombere stemming van den vluchteling in het eerste oorlogsjaar. En uit de alledaagsche Pakhuizen van deze stad puurde William Degouve de Nuncques een beeld van bezonken zielerust.

In hun afbeelding van de Hollandsche steden gaven de Belgen ofwel de schoone aspecten ofwel de weerkaatsing van hun eigen, bizondere gestemdheid. En al benaderden sommigen het wezen zelf van de steden, nooit geraakten zij tot het volle begrijpen ervan. Wie onder hen gaf Amsterdam in al zijn ontzaglijke levenskracht of in de gedegen voornaamheid van zijn patriciërs-grachten? Wel hebben zij die aangevoeld; men kan de Belgen hoog hooren ophalen over de onuitsprekelijke schoonheid van de rijke rumoerige stad, net als men een dergelijken lof over Brussel hoort in den mond van den Nederlander. Maar het ontbrak hun aan den rustigen, diepen kijk, dien Hollanders, van Vermeer af tot aan Breitner toe, hadden bij het ruim aanblikken van hun steden; onder hen heeft alleen Baertsoen dien kijk, — doch in Holland zag hij slechts zichzelf; en Cassiers heeft wel het wezen van de stad kunnen vermoeden zoo goed als

Isaac Israels, maar hij heeft het niet kunnen begrijpen. Het ontbrak hun trouwens ook aan het „aangeboren" vermogen de Hollandsche stad door en door te begrijpen. Men moet Amsterdam beleefd hebben als een Matthys Maris om het complexe van haar zijn en verschijnen te vatten, zooals hij het deed in zijn Souvenir d'Amsterdam, ver van het vaderland gemaakt. Wie kon Amsterdam beter aanvoelen dan Breitner, die de stad zag omwoelen en herbouwen, die ze jaren lang heeft gade geslagen bij regen en wind en mist en zonneschijn, bedekt met smeltende sneeuw en getooid met bladerenweelde, die er het straatverkeer, het wisselende leven heeft medegemaakt en die in zich navoelt de vastheid van haar gebouwen, de monumentaliteit van haar samenstelling en de vlotheid van haar rumoerige actie? Hij kon haar uitbeelden met een verrassenden, overrompelenden hartstocht en een buitengewoon plastische kracht. De Hollandsche schilders zijn in de Hollandsche stad vergroeid met al de vezels van hun gemoed en al de herinneringen van hun jeugd, het beeld van hun steden is nauw verbonden met hun innigste schoonheidsemoties, het ligt in hen bezonken met de zwaarte van herhaalde aanschouwingen; het is hun tot een obsessie geworden. De buitenlanders staan er steeds vreemd tegenover en kunnen er alleen het typeerende, het buitengewone, het pittoreske van zien, — of wat zij er zelf van het hunne in leggen.

IV

DE SCHILDERWIJZE

HET Belgisch schilderwerk met zijn geestelijk en physiek gezonden zin brengt nog een andere schoonheid dan die, welke ons het leven met een open oog doet instaren. Het bekoort op zichzelf, als schilderwerk.

Zoo vurig-spontaan is de overgave, waarmee de Belgische schilders zich overleveren aan het aanschouwen en zoo geweldig ondergaat hun temperament de bekoring van den schoonen schijn der dingen, dat het hun een blijdschap wordt hun visie te veraanschouwelijken in een rijke compositie, doòr lijnen en vormen, tonen en valeurs, die hun genietende gemoedsgesteltenis zullen weerstralen. Dit kan des te eerder, daar zij steeds hun vak lief hebben, als de oude ambachtslieden, die zooveel bewonderenswaardige kunst schiepen. Bij hen heeft de strijd tusschen vorm en inhoud nooit een accuut karakter. De genieting van het zien gaat geleidelijk over in het genot van het scheppen; bij de vreugde over de ontdekking van het schoone buiten en binnen in hen, sluit zich onmiddellijk aan de vreugde van het vinden der vormgeving. En uit vrees dat de drift der werkzaamheid, die men inspiratie pleegt te noemen, te vroeg bekoelt, gaan zij met aarzellooze voortvarendheid aan het uitvoeren. De eenen schilderen er lukraak op los, leggen hun pâte met breede penseelstreken op het doek, streelen, toetsen, tikken; de anderen strijken met gespannen aandacht hun lijnen en vullen traagzaam en stevig hun plans: doch bij allen schijnt de schepping van hun werk te zijn gebeurd zonder krachtige inspanning. Het gaat zoo bij de beste van onze kunstenaars. Gezelle en Streuvels en Verhaeren in de letterkunde, Benoit en Blockx in de muziek, Meunier en Rousseau in de beeldhouwkunst, van de Velde en Horta in de bouwkunst, Claus en Gilsoul in de schilderkunst: hun werk en dat van velen rondom hen lijkt niets anders te wezen dan een natuurlijke opbloei uit de veïgheid van onze landouwen, uit de levenswarmte van onze samenleving: laat groeien, het wordt schoon, — is het wachtwoord van Hugo Verriest.

Met een nerveuse vaardigheid werken, arbeiden de Belgische schilders om hun werk te doen stijgen in waarde van schoonheid door er een rijkelijk uitzicht van schoone stoffelijkheid aan te geven. Dit verlangen om de waarde van het werk voornamelijk te leggen in het uiterlijk verschijnen ervan, wil ik geenszins opeischen als een eigenschap, die uitsluitend zou toebehooren aan de Belgische schilders en vooral aan de Vlamingen onder hen. Het openbaart zich overal waar werkelijke schildervaardigheid voor den dag komt, en niet het minst in het werk der Hollanders. Dit was reeds het geval toen er nog kon gesproken worden van een gemeenschappelijke schilderschool der Nederlanden. Nu echter sedert lang de wegen van de Noord- en de Zuid-Nederlanders gescheiden zijn en niet altijd parallel bleven loopen, is toch een merkelijk verschil gekomen in de schildershoedanigheden van de Hollanders en de Belgen.

De goed-Hollandsche Hollanders kennen de stage inspanning om met overleg te geraken tot een evenwichtig werk van vaste techniek en sobere degelijkheid, die wij missen in veel modern Belgisch werk. Ik zie nog een Baby Jacky van Haverman, een warmbloedig kinderlijfje door moederhanden te aanschouwen gegeven in al de bloeiende weelde van zijn jeugdig leven : ik moet in mijn herinnering tot Rubens terug om een tegenhanger te vinden van zulk een dóórgevoerde vleeschbehandeling.

Maar het werk van de huidige Belgen heeft in hoogere mate de spontane gulheid in de uitdrukking, die steeds een karakteristieke eigenschap was van de Vlaamsch schilderschool en die zich hoe langer hoe meer gaan ontwikkelen is tot een rijkdom van gesmijdige lijnenrhytmiek en gloeiende kleurigheid. Voor de Belgen wordt een schilderij een geliefd wezen, dat zij opbouwen met vettige pâte in stevige materialiteit, en waaraan zij zich beijveren de vibratie van het volbloed leven te geven. De van vocht doordrenkte atmosfeer van Holland bracht hen niet tot een wegdoezelen van de vormen en een verwazigen van de kleuren in een algemeenen toon. Zij verlokte hen tot het genieten van den blijden toover van het zich uitspreidend licht en de helle kleur. En zij deed hen niets verliezen van den aanleg om de tilbaarheid der dingen in stevige kleur weer te geven, aanleg, die als bij atavisme in onze schilderstraditie zit. Volbloed impressionisten zijn de Belgen nooit geweest ; zij weten, dat zonder de streelingen van het licht de materie dof zou lijken ; maar zij zijn er zich evengoed van bewust dat, zonder de stevigheid der materie, het licht en de kleur een louter spel van schijn zouden spelen. Hun gezonde sensualiteit is als een zinnelijk verband met het weelderige van de natuur : en de volle veite van den bodem, dien de vochtige atmosfeer in een eeuwigdurende vruchtbaarheid tooit, hebben zij in Holland het best gewaar geworden. Daar

kwamen zij onder de suggestie van de groote groeikracht, die zich uitspreidt over de velden, over het bekroosde water en langs de boorden en bermen, en rijst tot in de sprietelende takken van de boomen.

Geen heeft dit hier beter gevoeld dan Frans Courtens. Zijn luchten, wanneer hij die ook schildert, hebben de ijlheid van de Hollandsche lucht; zijn wolken zweven er als kleurige dampmassa's doorheen; doch zijn boomen, in wier kruinen de bladeren hun dartel wriemelspel spelen, hebben een onverzettelijke kloekheid, en zijn grond lijkt te zwellen van een overdaad aan materie. Het is de sensualiteit, die gaat door alles, wat leven geeft en leven in ontvangst neemt, en die, te zamen met den grooten toovenaar zon, de kleuren schakeert en met diepen glans doet stralen. Zij zit, bij Courtens, in zijn diepe harmonie van rood-bruin en goudgeel, ze schatert in luide toonen door de factuur van de schilderij heen, door de volte van zijn wreven en toetsen, en het wordt toch alles in schoonen gang en edele stijging gehouden door de kloeke dracht der dingen en het zwaar vervloeien van het licht en de kleur.

Er is iets in de schilderwijze der Belgen dat hun materialiteit behoudt tegen het grof worden. Het is hun zin voor het helder licht. Hetzelfde klare licht, dat de oude Hollanders bij vegen in hun binnenhuizen lieten vallen, laten de Belgen nu ook spelen over de oppervlakte van de grachten, door de lanen, op de bruggen, langs de bonte gevels. Dit licht irriseert in hun oogen. Het danst. Het zindert. Het vergeestelijkt de ophooping der stof.

Voor de luministen van alle soort moest Holland wel een uitverkoren land wezen; daar spelen de lichtmoleculen hun vlugste spel in de vochtige lucht. Franschen kwamen er op af. En Thaulow. En onder de Belgen vonden er hun lust Emile Claus, George Buysse, Theo van Ruysselberghe, Rik Wouters, Willem Paerels, Rodolf Wytsman. Het werk, dat zij er vervaardigden, is zeer onhollandsch. Het omlijnt niet en beeldt niet af. Het duidt slechts de dingen aan, en legt nergens den nadruk. Maar het verwazigt ook niet, het blijft klaar. De genade van helder licht is er over heengegaan.

Van deze genade werden de meeste andere Belgische schilders in min of meerdere mate deelachtig en dit maakt hun werk zoo geheel verschillend van dat der Hollanders. De degelijkste Hollandsche schilders hebben van hun waterland-atmosfeer geleerd het licht te dempen en de kleur minder te laten werken door haar gloed dan door het samenstemmen met de omgevende tonaliteiten. Zoo bereiken zij een eenheid van toon, die de dingen voorstelt in geestelijk contact met elkaar. Aldus kon Josef Israëls een levensfluidum suggeeren tusschen zijn figuren en de dingen er rondom,

vermogen Isaac Israëls en Breitner hetzelfde in hun trant, en kon Thys Maris zijn fantasieën bijna geheel aan de werkelijkheid ontheffen. Van een dergelijke stemmen van het licht willen de Belgen niet hooren spreken, al doen sommigen het bij poozen, onbewust.

Nog minder houden zij van het dempen der kleuren om een algemeenen toonaard te bereiken. Deze ligt ook weinig in hun aard en in het karakter van hun land. Schreef niet David van uit zijn ballingschap te Brussel aan zijn vriend Gros : „si j'étais venu plus tôt dans ces provinces, je serais devenu coloriste." Het koloriet van een Voerman en een Verster is nog gematigd en beschaafd-ingehouden naast het stralend koloriet der Belgen. Als deze ooit den algemeenen toonaard moesten gewaarworden, dan was het in het Hollandsch interieur. Doch wanneer Pol Dom zijn Huizervrouwen, zijn Wevers te Laren in hun werkhuis schildert komt hij wel dichtbij de toonvolheid, maar hij ziet ook kleurvlekken en lichtspelingen, die haar breken. Twee jaar lang schilderde Max Chotiau de interieurs der visschers te Harderwijk, en toen ik hem eens opmerkzaam maakte op de hartstochtelijke overdaad van rood en blauw, waarmee hij deze grauwe woningen, die mij in de werkelijkheid griezelig hadden toegeschenen, tot verblindens toe deed pronken, kreeg ik tot antwoord : „o mon cher, il aurait fallu voir ces intérieurs ; cela rutillait de couleurs !" In Holland maaken de Belgische schilders geen studie van de ontleding van de tonaliteiten en hoe deze fijn geschakeerd zijn in de bizondere atmosfeer van het waterland. Zij zijn verliefden op de kleur als kleur. Deze wordt in hun werk een integreerend deel van de geschapen schoonheid ; zij is zelfs het voornaamste deel in veler werk, dat uitdagend is van praal.

Op de kleur is hun aandacht nog meer gespannen dan op de compositie. Het zit in de traditie van de Hollandsche schilderschool om de dingen evenwichtig tegen elkaar op te stellen, en om de toonwaarden en de licht- en schaduwpartijen tegen elkaar af te wegen. De compositie verzorgt zij tot het uiterste. Men weet dat Bosboom meermalen aan zijn schilderijen werkte, terwijl hij ze omgekeerd in het kader had gezet : hij wilde op deze wijze gewaar worden of de schilderij, naar den ateliersterm, „volgeloopen" was. Zulk een zorg begrijpt een Belg niet goed. De minder begenadigden onder de Belgische schilders, die niet steeds de minder durvenden zijn, missen den juisten zin voor de evenwichtigheid. Zij zullen een te geringe figuur op een te groot doek opstellen en niet gewaar worden dat deze figuur het vlak niet vult, dat het gebaar van de figuur in de ruimte zweeft. Maar de begaafden hebben een juist begrip van de harmonie tusschen gevoel en vormgeving. De Spakenburgsche Visschersvrouw van Gustave de Smet beheerscht krachtig de haar

toegemeten ruimte van het doek. De beste Belgische schilders hebben de gelukkige gave om haast onbewust de schoonheid van een compositie aan te voelen. Zij composeeren al spelende. Hun mise en page is gemeenlijk zeer spontaan en aantrekkelijk. Men lette er even op hoe de waterspiegeling hun zóó welgevallig is dat een gracht op het voorplan haast drievierden van het doek inneemt. Men zou kunnen zeggen dat dit, na de uitstekende voorbeelden van Albert Baertsoen — men merkt het op zijn sterkst in zijn S t e e g j e t e M i d d e l b u r g — in België bijna tot een schoolsch procédé geworden is, doch het herhaald toepassen van deze methode kan niet gebeuren zonder eenigen drang van binnenuit.

In de neiging van de Belgische schilders naar den schoonen schijn, in hun ambachtelijk kunnen en hun bravoure, schuilt een gevaar, en ik zal niet ontkennen dat meer dan een schilder er niet aan kon ontsnappen. Wanneer die hoedanigheden niet gesteund worden door de edele geestesdracht van den bezielden artist, of wanneer de schilder de noodige zelfdiscipline mist, dan wordt er op los gepenseeld met stoute streken, die zich scherp zelfstandig handhaven, dan boetseert men wellustig de vormen in de vette pâte, dan laat men de kleuren tegen elkaar opgillen. Dan verleidt het technisch kunnen deze schilders allicht tot gemakkelijke virtuositeit, en hun gezonde durf wordt gauw roekeloosheid. Uitsluitend nog in de schoone verschijning, in de warme weelderige schilderwijze ligt voor hen de waarde van de schilderij. Wij vinden in hun werk noch maat noch evenwicht, wij worden er niet in gewaar de geestelijke levensvibratie, die het voorname vereischte is voor werkelijke kunst. Zulk werk kan een tijdlang verbluffen, het schreeuwt ten langen lest tóch zijn leegheid pijnlijk uit.

V

DE BESCHOUWENDE KUNSTENAARS

NIET immer was de levenslust der Belgische schilders een zegen voor het gehalte van hun kunst. Hij maakte hun wijze van voordragen primesautier en aanvallig en gaf aan hun stem een toon van oprechtheid. Maar niet weinigen verzaakten aan alle strenge geestelijke spanning. Zij vertrouwden op hun lyrische gesteldheid. Hun bewogenheid was oppervlakkig en de uiting van hun gemoed bleef niet stevig aantrekken. Bij den aanblik van het Hollandsch land- en stedenschoon zijn zij de schilders gebleven van het aantrekkelijk gegeven, het licht ontroerend geval, het bevallig verschijnen. Hebben wij daarom het recht al te hooghartig neer te zien op hun kunst? Laten wij hen liever loven, omdat zij het vermochten hun zelfstandigheid te bewaren, in dezen woeligen tijd, te midden van een vreemde omgeving. Laten wij met eerbied ook tot hun werk naderen : het is toch een veraanschouwing van het menschelijk zieleleven, dat in al zijn verschijningen belangrijk is. Want, hoe ook een artist poogt zijn aandacht te houden binnen de beperking van het weergeven der schoone uiterlijke verschijning, onbewust geeft hij toch gestalte aan de aandoeningen, die in zijn dieper wezen woelen. De opstelling van het onderwerp, de schikking der massa's, de afsluitende en brekende lijnen, het tegen elkaar opwegen van kleur, licht en schaduwing : 't is alles, bij ware kunstenaars, slechts middel om een wijze van zijn der kunstenaarsziel uit te drukken. Dit is de eerbiedwaardige macht van elken artist, zelfs van den middelmatige : zijn scheppen is een in-beeld-brengen van de aanschouwingen zijner onsterfelijke ziel.

Op welk plan van kunstwaarde zulk een schepping zal komen te staan, zal afhangen van de innerlijke waarde van de ziel van den kunstenaar en van zijn vermogen om zijn aanschouwingen in waarneembaren, schoonen vorm om te zetten. De meeste artisten, waarover het hier gaat, zijn in de eerste plaats aandachtige kijkers. Zij komen onder de bekoring der levende verschijning buiten hen, in de stad, in het dorp, op het land. Zij nemen

ze waar in het uitwaaieren van het zonnelicht als in het schuilgaan ervan, in de weelderige kleurigheid der dingen en in het capricieuse lijnencomplex van het landschap en de huizengevels. Hun werk is een bijna onmiddellijke reactie op de eerste, onvoldragen impressie. Het is daardoor minder diep. Maar niet zielloos. Het heeft nog een hoogere waarde dan er reeds aan gegeven wordt door de talentvolle uitvoering en door de argeloosheid, waarmee het kunstenaarsgemoed zich laat wiegelen op de deining van genoeglijke aandoeningen: die van de gulle overgave in het samenvoelen met het leven in zijn steeds wisselend, rijk aanschijn.

Krachtiger aangelegde naturen dringen door tot het wezen der dingen zelf, vinden meer substantieele waarden, geven ze op een intenser wijze weer. Hun indrukken aanschouwen zij lang en aandachtig, tot deze tot steeds ruimer wordende visies uitdeinen. Hun impressies worden stemmingen, en hun stemmingen dragen zij koesterend en laten zij groeien tot een waar levensgevoel. En zij bereiken bij poozen wat alle groote kunstenaars in alle tijden hebben bereikt: zij scheppen uit de diepten van de menschenziel; zij maken een landschap, een stadsgezicht, een portret, een genrestuk, een stilleven, en geven feitelijk veel méér dan zij welbewust bedoelen: zij brengen ons in aanraking met het mysterie van hun, van ons, van het algemeen leven.

Men is al te licht geneigd om te veralgemeenen en de luidruchtigheid van vele Belgische schilders, die gedurende den oorlog in Nederland werkten, te beschouwen als de eenige speciale eigenschap van de Belgische kunstenaars. Het is noodig meer in 't bizonder de aandacht der kunstzinnigen te vestigen op de stillen, die wegdrummen buiten het rumoer, en hun zieleleven verdiepen en veilig beschermen. Onder de Belgische kunstenaars, die vóór en gedurende den oorlog in Holland schilderden, is een roemwaardige kern van artisten. Emile Claus, Albert Baertsoen, Frans Courtens, Richard Baseleer, Xavier Mellery, Victor Gilsoul, William Degouve de Nuncques, Gustave de Smet, Alfons Blomme, die alle niet zochten naar het interessante geval, het schilderachtig landschap, het bekoorlijk stadshoekje. Artisten van dit gehalte zoeken niet. Zij gaan door de wereld als in zichzelf gekeerden, wier wezen slechts opengaat, wanneer zij daarbuiten een afstraling zien van wat er in hun eigen ruime ziel omgaat.

Zelfs bij de schilders, die volbloed realisten en impressionisten lijken, worden wij dikwijls zulk een streven naar verdieping gewaar. Let er op hoe een zekere schuchterheid, die feitelijk niets anders is dan de gezonde zelfzucht, Viérin weerhoudt van romantiek en drukte. Wat hindert hem het utzicht van een „onderwerp"? Alles hangt af van hetgeen de kunstenaar ervan maakt, zegt hij. Hij bedoelt: hetgeen de kunstenaar er

van zichzelf in legt. Als hij de boomen schildert, gewrongen, gemartelaard en gekandelaard door den geweldigen herfstwind, onder een stormlucht, en met bruine, paarsche, pijnlijk snerpende kleuren, wat beeldt hij dan anders uit dan de drama's, die in zijn eigen ziel woelen?

Hoeveel meer nog zal het werk van de zeer hoog begaafden rijk wezen aan geestelijke waarden. Bij oppervlakkige beschouwing schijnt het de vastlegging te wezen van een oogenblik. En wat bevat het veel, dat niet aan den tijd gebonden is!

Men heeft Frans Courtens voorgesteld als een volbloed realist en zich hierbij laten verleiden door de haast tastbare stevigheid, waarmee hij zijn natuurvisie uitbeeldt. Wie echter poogt zijn visie te begrijpen, door en door, wordt aldra gewaar hoezeer de kunstenaar werkte onder de impressie van de geweldige weelde der bloeiende natuur. Toen hij gedurende heele zomers dwaalde door de parken van Vogelenzang, kwam hij in rechtstreeksche aanvoeling met de levende krachten der vruchtdragende natuur. Die krachten voelde hij opspritsen in het gras, zich uitboetseeren in de tronken, zich wringen in de takken, en wriemelen in de bladeren. Hij zag ze neerdruipen uit de kruinen en glansen op de gladde effenheid van het waterloopje, dat, door den wilden groei van beuken en eiken en struikgewas heen, langs varens en veldbloemen slingerde. In de stilte, verre van alle menschelijk rumoer, beluisterde hij er het eeuwige levenslied der moeder-aarde. Het had een zwaar rhythme in de opwaartsche vaart der boomen, en een jubelende welluidendheid, telkens als de almachtige zon er haar heldere en kleurrijke blijheid door het gebladerte uitstortte. Het neuriede innig, met gedempte stem, in de uitstervende tinten van den herfst, die zwaarder werden naarmate zij overgingen naar de doezelende schaduwen onder het dichte gebladerte, dat de waterloopjes warm toedekten, of verwazigden in de sluiers, welke boven den bodem zweefden als het geëtheriseerde levenssap, dat allenthenen groeikracht verleende.

Aldus is dit Hollandsche werk van Frans Courtens, in al zijn natuurgetrouwheid, toch geworden een werk van hoogere beteekenis, een schoone afstraling van de groote voedzame en weldoende krachten, die steeds in de aarde werkzaam zijn en er almaardoor nieuwe vormen in scheppen. Door dit intens communiceeren met de groote macht der natuur onderscheidt zich het werk van Courtens niet alleen van de meeste landschappen door de Belgen voortgebracht. Het wordt er ook door gedifferentieerd van vele Hollandsche kunst. Terwijl velen in een stuk natuur de weerspiegeling zien van één bepaalde emotie, en door hun werk een impressie van blijdschap, van stillen weemoed, of van tragische droefheid verwekken; terwijl zij deze impressie meestal uitdrukken door één middel: óf door de schikking en de

verhoudingen, óf door het lichtspel, óf door de kleurenwerking ; — zoekt Courtens in het blijde, in het droeve, in het tragische, onbewust, steeds dieper door te dringen, en brengt hij ons, met alle beschikbare middelen te gelijk, in aanraking met de innerlijke kracht der natuur, die, steeds zichzelf blijvend, toch steeds zich veelzijdig openbaart. In zijn Zomer broeit onder den heeten zonneschijn zulk een overdaad van kracht, dat men reeds de nevels voorgevoelt, die straks het onweer zullen brengen, waardoor weer evenwicht gebracht zal worden in de atmosfeer. Een oude boom staat op zijn doeken met de loomheid van den grijsaard, maar in zijn kruin draagt hij een jeugdige kleurigheid. Als Courtens ons plaatst te midden van den gouden regen van den herfst en, in de feërie van een kleurenbrand, de boomen laat sterven, ligt er iets zóó glorieus in dit sterven dat men uitroept : Dood, waar is uw prikkel ! — en al vooruit denkt aan de heerlijkheid van het heropbloeien in de Lente. Uit de samensmelting van de meest verscheiden indrukken, ontstaat de ruime ontroering, die wijd uitdeint, en achter hetgeen men aanschouwt, wordt men ook de essentieele, werkende krachten gewaar.

Dit is de groote kunst van dezen veelvermogende. Het contingente wijkt voor het wezenlijke, en het wezenlijke wordt niet geabstraheerd van de materialiteit. Men kan nazoeken welke de plaatsen in Holland zijn, wier aanblik Courtens aanleiding gaven tot het scheppen van zijn luide hymnen aan de groeibaarheid der natuur. Waartoe zou het leiden ? Zóó ruim is de ziel van dezen kunstenaar, dat de laan, die hij schildert, direct naar zijn natuurstudies, niet meer deze of gene laan blijft, maar wordt De Gouden Regen der zonnestralen, gulpend door het volle gebladerte. De oudjes, die zich spoeden door het gure November-regenweer, zijn niet meer zoozeer de Besjes van het Diaconiehuis te Schiedam, doch gedaagden, die als paarse schimmen moeizaam voortschrijden door den nog helder neveligen levensavond.

Als de Nederlanders dezen door hen al te weinig bekenden meester beter zullen leeren kennen, dan zullen zij in hem niet alleen waardeeren den kunstenaar, die hun de schoonheid der Hollandsche bosschen openbaarde en weer aansloot bij de kunsttraditie van Jacob van Ruysdael, doch ook den hooggestemden artist, die het aanschijn van hun natuur op het plan van een algemeene beschouwing bracht.

Eveneens zonder opzettelijk bedoelen raakt Albert Baertsoen op dezelfde hoogte in zijn stads- en dorpsgezichten. Hij wil geenszins in die kromme huisjes, sjovele deurtjes en vensters, versleten steenen, en langs het loome water, den droom van een tragisch verleden oproepen. Hij bedoelt eigenlijk niets anders dan het weergeven van de huidige realiteit, zooals wij, even-

goed als hij, die waarnemen. Doch bij hem is het waargenomene doordrongen van het eigen levensinzicht van den kunstenaar, het is bevangen van zijn eigen levensdrama.

Afwisseling, ontspanning, frissche inspiratie kwam hij zoeken in Nederland, telkens als hij zijn houseboot liet gaan door de stroomen en kanalen van Zeeland en tot in Amsterdam. Hij zag en teekende of schilderde een Zeeuwschen weg, de oude Haven te Veere, een Straat te Veere, de Groote kerk te Veere, een Steeg te Middelburg, de grachten te Amsterdam — en in alles zag hij zichzelf. Ook als hij een hard klaterenden zonneschijn op de keien der straten van Middelburg ziet dansen en alle leven naar binnen ziet dringen. En zeker zag hij zichzelf als hij de zware kerk van Veere haar gevaarte met kathedralenaanleg en haar geknotten toren voor zich voelde rijzen als een overweldigende bedreiging.

Een van zijn meest expressieve en technisch mooiste werken maakte hij te Amsterdam, toen hij 's morgens heel in de vroegte van op zijn boot, het wassende licht, de gracht en de huizen van de Kromboomsloot uit de deemstering zag opdoemen. Zijn ziel zucht in het onpeilbaar diepe water en haar droeve melodie neuriet om de brekende en afgestompte lijnen van de kade en de reeksen huizen, wier nog halfduistere vensters pinken naar het leven, dat zij niet durven aanstaren. Terwijl de zon, tegemoet komend, de kade bekletst met haar fletse klaarte en ook het water deze klaarte weerspiegelt met een valsche blijheid, doezelen nog de huizen weg en donkeren onheilspellende kaaimuren en een gapende diepte onder de brug. Daar beneden ligt een stille schijn van vredige bezonkenheid : de weerkaatsing der huizen op het gladde water. Er spreekt uit deze ets iets van de groote tragiek, die aldoor opnieuw gestreden wordt en nooit uitgestreden geraakt tusschen het licht en de duisternis, de tragiek ook van de afwisseling van blijheid en lange treurnis in het menschelijk leven, en die bij Baertsoen den bezonken weemoed der ontgoocheling heeft achtergelaten, welke zich steeds opnieuw uitspreekt in al zijn werk, ook in zijn meest kleurig en fleurig geschilderd werk.

Zóó zag niemand Amsterdam. Het is een geheel ander Amsterdam, dan dat van den krachtigen Breitner. Een ander ook, een geheel ander dan dat van Willem Witsen, hoewel de kijk van dezen laatste op het eerste zicht eenigszins verwant lijkt. Deze kunst is geheel het tegenovergestelde van het inpressionisme, dat voorbijschietende momenten gadeslaat, terwijl hier het uur verstart tot iets eeuwigs, en er geen sprake wezen kan van een indruk, noch zelfs van een aantal indrukken, maar van de condenseering van een geheel leven, dat feitelijk door geen tijd en plaats kan afgebakend

worden. In deze K r o m b o o m s l o o t roept een bescheiden licht Amsterdam tot het leven; doch Amsterdam kan ontwaken; langs dezen Kromboomsloot, zooals Baertsoen hem zag, kán nooit meer Amsterdamsche drukte weer komen: hier houdt de stad haar levensadem in.

Tot in de materie toe van zijn schilderijen is Baertsoen een zelfstandig meester, en geeft hij, onbevangen, zijn volle diepte. Hij waardeerde zeer de Nederlandsche schilderkunst en bracht stapels nota's over het werk der Hollandsche meesters mee naar huis. Toch is zijn manier van schilderen iets geheel van hem. Hij schildert vet in de verf, bouwt zijn schilderijen in elkaar. Een muur staat vast, terwijl toch de verweerde steenen murw lijken, en het bezetsel afreuzelt; zijn water ligt loom en zijn sneeuw smelt weg. Zijn groen is dat van den Herfst, zijn geel is klagend en zijn rood donker als van houtskool, die opbrandt: zijn kleuren zijn niet schetterend en toch zijn ze rijk. Alles is stevig in zijn techniek ondanks den tanenden weerglans van het lang bestaande, omdat zijn eigenaardig zielelicht rustig glijdt over hetgeen toch durende is in de dingen.

In dezelfde richting gaat ook William Degouve de Nuncques. Wat hij in Holland voortbracht gedurende den oorlog wijst op een nog grootere vereenvoudiging van zijn techniek en een inniger verdieping van zijn gemoed. Ook voor hem was het ballingschap en het meeleven met zijn tijd een louterende beproeving, die hem nog meer over zichzelf heeft doen reflecteeren. Hij zal wel de bekoring aanvoelen van de Haarlemsche tulpen- en hyacyntenvelden als die van iets zeer rijks en genotvols, evenals meer andere Belgische kunstenaars, Mejuffrouw Marcotte, Alfons Baeyens, Maurice Sys het deden; doch voor hem worden de bloemenvelden de tooi der aarde, in dien bloei steken de scherpe knotwilgen op als groote pijnlijke doornen: het lijden in de blijde verschijning. Hij zal den boerenarbeid aanschouwen in Broek en Waterland doch niet het typische van het huis en de omgeving, van de personen of den arbeid valt hem op; het geziene deint in zijn ziel uit en wordt er gepuurd tot een veralgemeend beeld van de vredige bedrijvigheid, waaraan een bijbelsche eenvoud en grootheid wijding geeft. Als hij het stadsbeeld van het bedrijvig Amsterdam ziet en de rijen gesloten pakhuizen, dan merkt hij er iets in dat nooit anderen vóór hem opviel en dat wij nu allen, door hem, als werkelijk echt er in kunnen waarnemen: „Il y a un si doux rythme dans ces énormes magasins," zei hij, toen hij mij de eerste teekening ervan liet zien... En inderdaad, er gaan hier rustige lijnen op en neer met statigen gang in de topgevels en de regelmaitge herhaling van de rondingen der vensters en deuren. Een lijze melodie doorruischt dit stille uitzicht van het anders rumoerig Amsterdam, en de vredigheid van een boot op kalm water, en

de matte vlucht van witte duiven geeft er iets van de klassieke schoonheid aan, die er eene is van rust, bevangen met bewegingskracht.

Uit geringe gebouwen van Holland's steden en uit de eindelooze uitzichten van Holland's landschap, is dezen oorspronkelijken kunstenaar, dezen zinner het teeder geluksgevoel van vroegeren vrede toegeweld. In alles wat hij in Holland schiep met zijn middelen vol distinctie, zijn gedempte kleuren en kalm verhalende lijnen, heeft hij een wonderlijk beeld gegeven, waarin het droomleven van de middeleeuwsche vromen en de weemoed van de modernen innig met de werkelijkheid verbonden zijn tot een kleur- en lijnenrustig beeld van peis en zieleheil.

Naar de mystiek van het Hollandsch landschap peilt Alfons Blomme. Deze jeugdige kunstenaar ziet het geheimvolle in den Avond, wanneer de hooge, ruischende popels meegaan langs de wegen door de stilte van het land; hij voelt geweldig aan de zware grootheid van den Toren van Zierikzee, en van het rustige Haamstede draagt hij den diepen indruk mee van een orkanischen stormwind, die boomen knakt, en gebouwen doet leven. Hij ziet alles nog met een romantisch temperament. Maar hij vermag het zijn onstuimig gevoel te bedwingen en in zijn werk klinkt een toon van aanminnige oprechtheid. En ik loof mijn land gelukkig dat er onder de jongeren zoovelen onvoldaan zijn over het gemakkelijk oppervlakkige van het technisch kunnen. Hun zoeken naar verdieping kan een zegen worden voor de Belgische kunst, waarin de virtuositeit van het penseel al te zeer hoogtij vierde.

Onder de Belgische kunstenaars, die nu in Nederland verblijven, is vooral Gustave de Smet de artist, waarop wij onze beste verwachtingen stellen in dit opzicht. Zijn werk getuigt van een eerbiedwaardigen ernst en een strakke streven naar gedegener kunst. Wat hij in Holland voortbracht is expressionistisch, zoo men wil. Maar wat houdt het zich zelfstandig sterk tegenover al het minder wilskrachtige, dat haast fabriekmatig uit de handen van middelmatige kunstenaars komt. Bij een eersten aanblik zal een leek het als uiterst vereenvoudigd aanzien en misschien ook als gewild zwaarwichtig. Alsof men tot zulk een krachtige synthese kan geraken zonder nauwkeurige analyse! Alsof hier niet een oprecht en eerlijk pogen waarneembaar is tot het oplossen van steeds moeilijker problemen! Wilt gij iets voelen van de verruiming, die zulk een visie en zulk een werkwijze brengen kan, aanschouw dan zijn Avond. Het is weer de brink te Laren. Maar hier zien wij niet een brok natuur-werkelijkheid meer. Ja, de waterkom is er, en de boomen zijn er, en de huizen; maar het is de avond geworden, de avond zooals hij lang en innig aanschouwd werd daarbinnen in het artistenbrein en gedragen in het kunstenaarsgemoed, de avond, waarin

de boomen wonderbaarlijk hun kruinen wiegelen in den ruischenden wind, wijl er tusschenheen de blauwe hemel diepe plekken oneindigheid legt en het tooverlicht van ongeziene electrische lampen gele, groene, oranje, blauwe schijnsels werpt op de groote huizen, die teederkleurig weerspiegelen in het water : de avond zwaar van gedachten, zwoel van aandoeningen.

Wie kùnst scheppen zal, hij vertaalt niet de werkelijkheid met pijnlijke nauwgezetheid. Hij heeft een stuk natuur vóór zich, een heel klein stukje natuur. Wat hij weergeven zal is de visie, die een kunstenaartemperament heeft van de oneindige natuur. Met welke middelen hij dit bereiken wil, het komt er niet op aan : laat hij zijn toonschakeeringen scherp gescheiden houden, zijn lijnenrhythme naar een bepaald thema bewegen, zijn vormen synthetiseeren, en trachten een stijlvol geheel op te bouwen, dat decoratief is en tegelijk sterk suggereerend : de kunstenaar, die zijn aandoeningen en zijn materie beheerscht, heeft het recht de middelen aan te wenden, die hij het meest geschikt acht. Noem dit aanwenden van vaste plastiek, van ruime plans, van intense kleuren, dit weglaten van het bijkomstige, dit tasten naar het essentieele, noem het zooals gij wilt : zulk werk is goed werk, als het van een groot kunstenaar komt. De manier is iets, de kunstenaar is alles. En onder de manieren zal die van een Cottet, een Le Sidaner, een Cézanne, die hun werken slechts neerpenseelden na herhaalde superpositie van de visueele en emotioneele indrukken, te verkiezen wezen boven die van een onmiddellijke weergave der eerste bekoring.

Gustave de Smet, die zijn indrukken lang in zich draagt, heeft met zijn expressionistische manier de sterkste synthese gegeven van het Hollandsch landschap. De synthese van Gilsoul's stads- en dorpsgezichten lijkt haast anecdotisch naast een werk van Gustave de Smet als D e V e i e A a r d e. Onder den gloed van een rooden, rosen, oranjen en gelen zonnebrand, beweegt de knokige figuur van den stappenden boer uit het Gooi — van den boer van overal — met het werktuig over de schouders door de golvende velden heen, en zijn gang is zwaar. De massale opbouw van zijn gelaat is in evenwicht met den zwaren bouw van den bodem, waarop hij hard labeur te verrichten heeft. En, ei, wat zwelt hier de boezem der vruchtbare aarde vol groeikracht en wat is hij getooid met weelderige kleurrijkheid ! Dit is een doek vol levenskracht, als een zeil bol gespannen van wind en dadig geweld. Dit werk zingt niet, het galmt de veite uit met een uitdrukkingsvermogen, dat spot om alle aangenomen wet. Met de koppigheid van den Gentschen keikop, die zijn vervaardiger is, dwingt deze schilderij u tot kijken en schouwen, en al wilt gij er van af, omdat zij u aanvankelijk zoo vreemd voorkomt en niet zoo dadelijk tot u spreekt, zij trekt u toch weer aan, ze eischt uw volle aandacht op. Uw aangeleerde, uw aangegroeide

wijze van kunst-zien worstelt met de obsessie van deze geweldige visie. Doch vruchteloos. Kijken moet gij en luisteren naar wat dit werk u toeschreeuwt. Het daalt, niet tot u af. Het vraagt u niet om verontschuldiging omdat de lijnen niet gaan zooals gij meent ze te zien in de natuur, omdat de gebouwen schotsch en scheef staan en de weg, waarlangs de boer stapt, eigenlijk geen weg is. Zijn schilder kàn het wel anders en heeft het wel anders gedaan, zoo goed als de besten van zijn geslacht, en zijn voorstudies naar de natuur zijn zoo academisch juist als die... van iedereen. Maar hier heeft hij de hallucineerende visie uitgebeeld van de vruchtbare moederaarde, met al zijn geloof in de groote kracht: hier heeft een Vlaamsch schilder een visie van natuur gehad als die andere Vlaming Emile Verhaeren er ook hebben kon van de Forces tumultueuses.

Dit is juist de grootheid van deze schilders: zij zinnen diep en vermogen het zich krachtig uit te spreken. Werk van zulke kunstenaars kan groot wezen, als zij het psychisch bestanddeel van hun kunstwezen maar niet tot een al te hooge potentie willen opvoeren en ten slotte het contact met de werkelijkheid gaan verliezen. Gelukkig, is het althans een voorrecht van de Belgen, van de Vlaamsche Belgen vooral, dat hun ingeboren zin voor natuurlijkheid hen behoedt tegen de verdorring van een al te cerebraal bedenken van hun kunst. Zij bewaren gaaf hetgeen inwendig in hen werkend is, doch gaan niet staan buiten de werkelijkheid en leven het leven rondom hen intens mee, — want het leven is schoon.

Alphabetische lijst van in dit werk opgenomen reproducties

ALBERT BAERTSOEN — Kromboomsloot
ALBERT BAERTSOEN — Veere
RICHARD BASELEER — Laag Water
RICHARD BASELEER — Terugkeerende Schuiten
J. BERGMANS — Vlissingen
ALFONS BLOMME — Haamstede
RENÉ BOSIERS — Brugje bij Loosduinen
H. CASSIERS — Amsterdam
H. CASSIERS — Dordrecht
PAUL CAUCHIE — Onder den Toren
FRANS COURTENS — De Zomer
FRANS COURTENS — In de duinen bij Noordwijk
FRANS COURTENS — Regenweder te Rotterdam
FRANS COURTENS — Rijp
FRANS COURTENS — Zondagavond te Katwijk
WILLIAM DEGOUVE DE NUNQUES — Amsterdam
WILLIAM DEGOUVE DE NUNQUES — Verdronken Land
POL DOM — De Wevers
ALBERT GEUDENS — Kerkinterieur
ALBERT GEUDENS — Naarden
VICTOR GILSOUL — Brug te Delft
VICTOR GILSOUL — Huisjes in Holland
VICTOR GILSOUL — In Holland
VICTOR GILSOUL — Nettenboetsters
VICTOR GILSOUL — Te Scheveningen
JAN GOUWELOOS — De Golfbreker
M. GUILBERT — Gezicht op het Lange Voorhout
M. A. MARCOTTE — Broeikas in de Diergaarde te Rotterdam
PIETER DE METS — Amsterdam
IS. OPSOMER — Delft
IS. OPSOMER — Delft bij Sneeuw
WILLEM PAERELS — Boulevard te Scheveningen
WILLEM PAERELS — Deventer
WILLEM PAERELS — De Maas bij Rotterdam
WILLEM PAERELS — Kermis op het Strand
WILLEM PAERELS — Rotterdam
THEO VAN RYSSELBERGHE — Veere
FRANS SMEERS — Aan het Strand
GUSTAVE DE SMET — De Avond
GUSTAVE DE SMET — De Hoeve
GUSTAVE DE SMET — Sneeuwdorp
GUSTAVE DE SMET — Spakenburger Visschersvrouw
GUSTAVE DE SMET — De Veie Aarde
WALTER VAES — Het Schotsche Huis te Veere
WALTER VAES — Toren te Hoorn
EMMANUEL VIÉRIN — Knotwilgen
EMMANUEL VIÉRIN — Poortje te Middelburg
EMMANUEL VIÉRIN — Zoutelande
HENRI WILS — 't Spuiwater te Rotterdam
RIK WOUTERS — Bij Amersfoort
JULIETTE WYTSMAN — Hoeve
RODOLF WYTSMAN — Brug over de Schie
RODOLF WYTSMAN — De Molens van Overschie
RODOLF WYTSMAN — Hoeve

FRANS COURTENS — Zondagavond te Katwijk

VICTOR GILSOUL — Nettenboetsters

THEO VAN RYSSELBERGHE — **Veere**

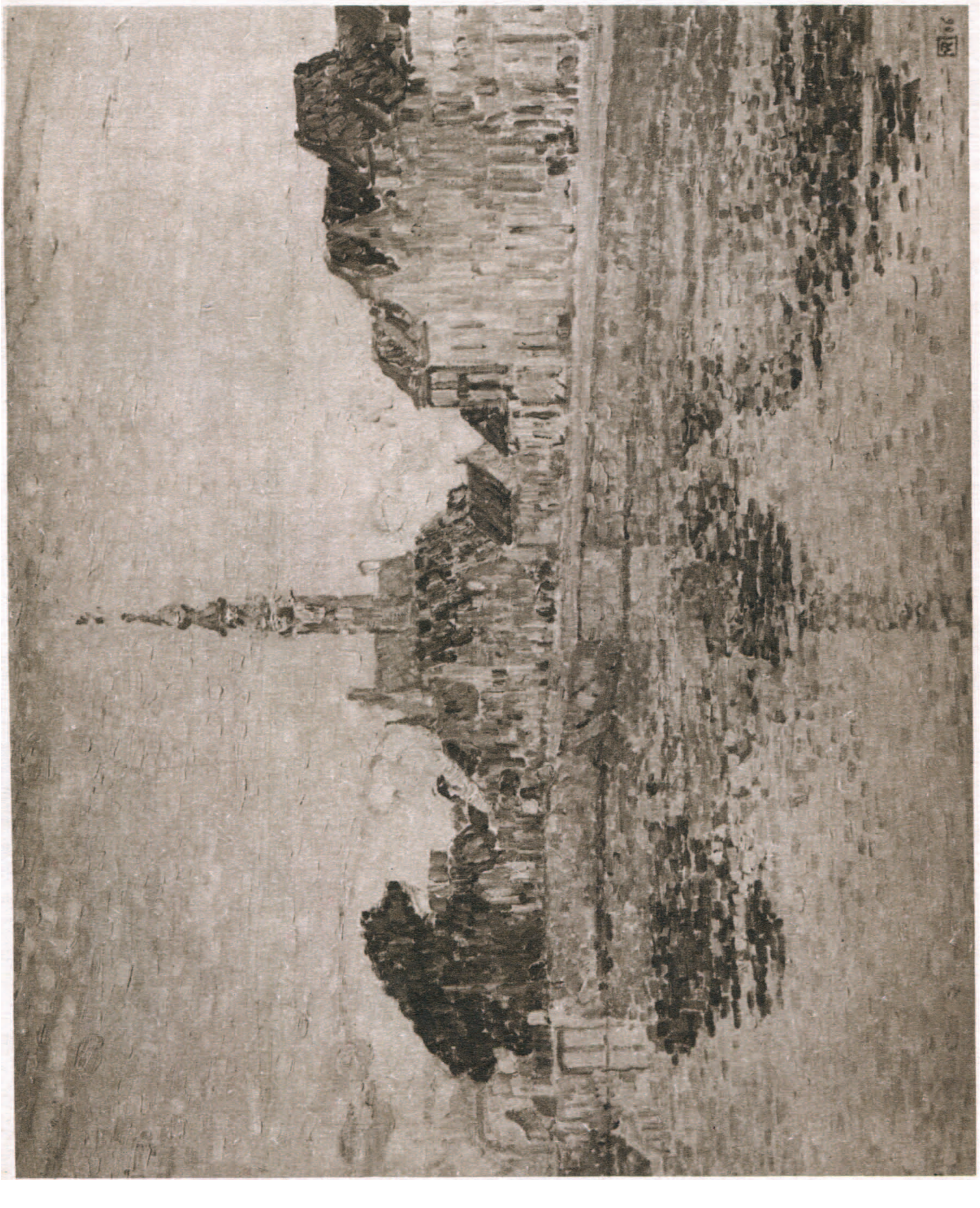

RIK WOUTERS — Bij Amersfoort

RICHARD BASELEER — Laag Water

RICHARD BASELEER — Terugkeerende Schuiten

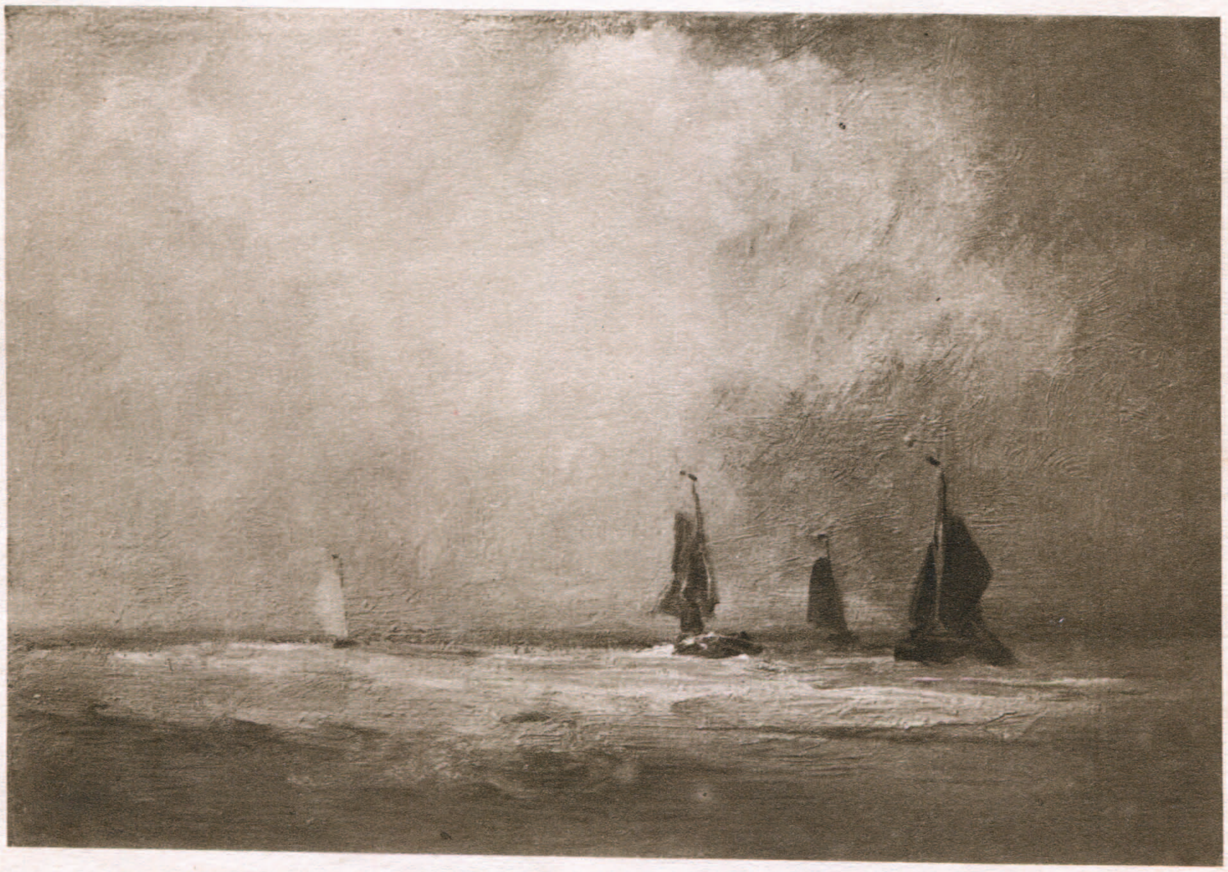

VICTOR GILSOUL — Te Scheveningen

JAN GOUWELOOS — De Golfbreker

FRANS SMEERS — Aan het Strand

WILLEM PAERELS — Kermis op het Strand

WILLEM PAERELS — Boulevard te Scheveningen

WILLEM PAERELS — De Maas bij Rotterdam

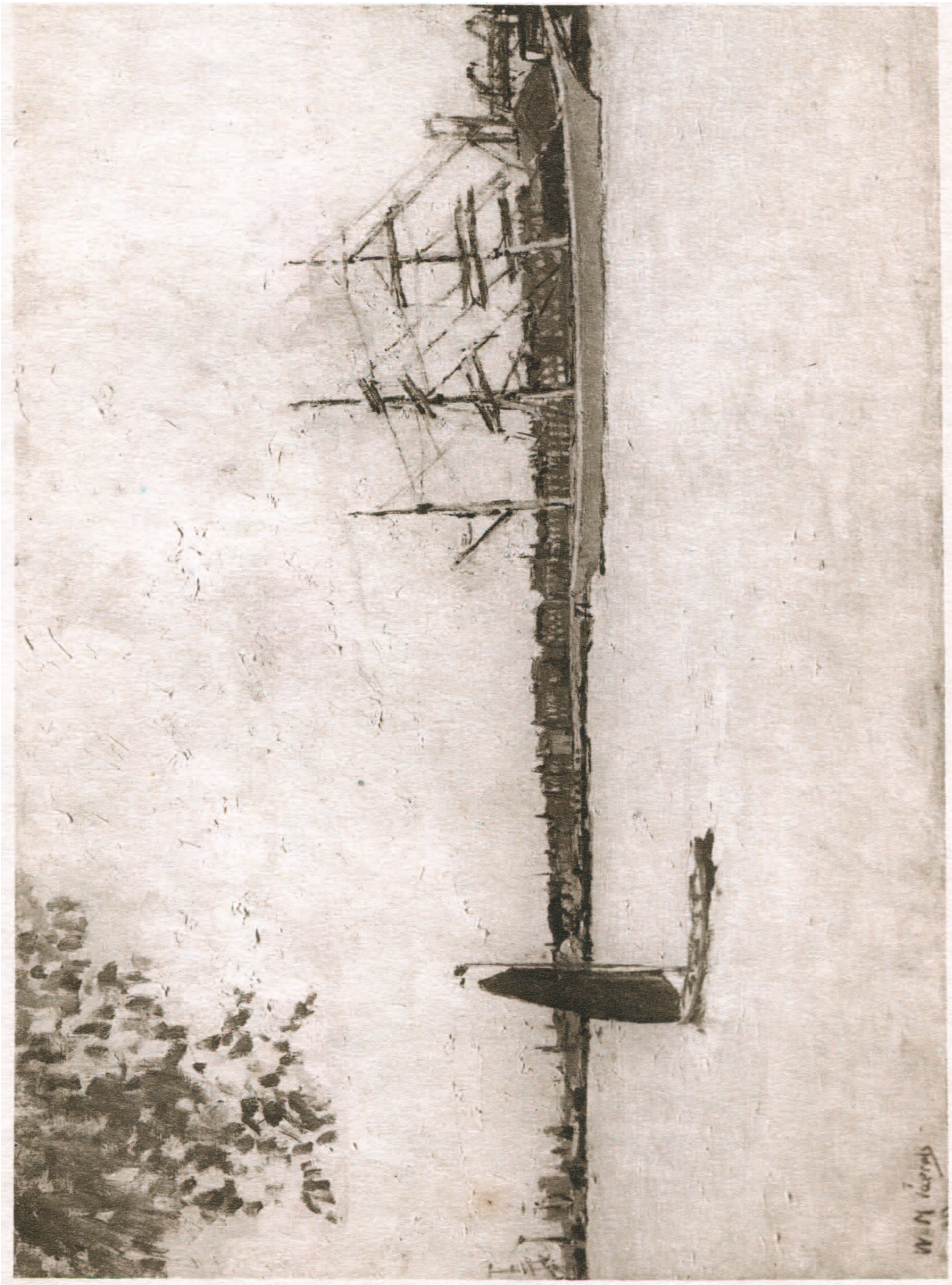

M. A. MARCOTTE — Broeikas in de Diergaarde te Rotterdam

RODOLF WYTSMAN — **Brug over de Schie**

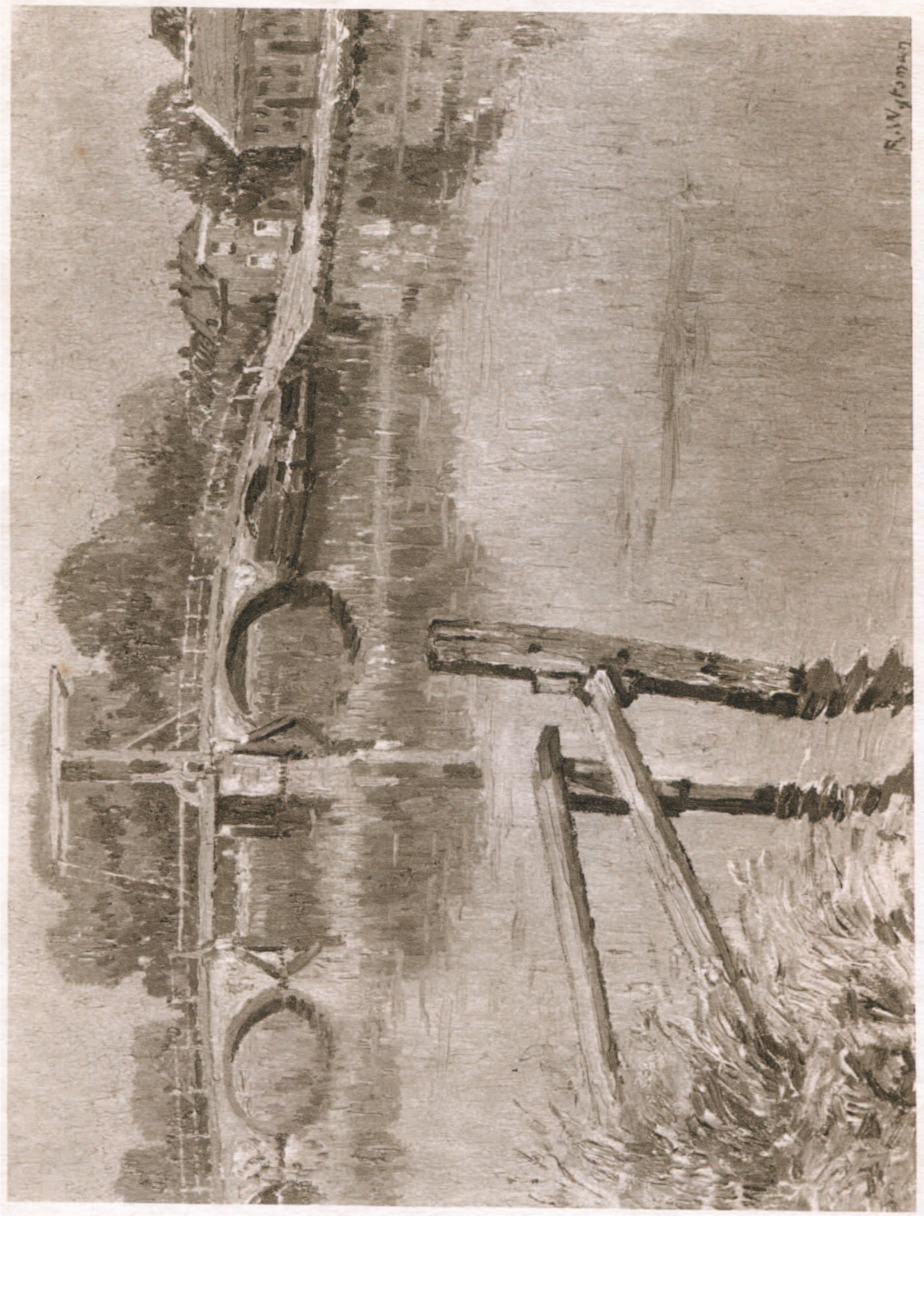

RODOLF WYTSMAN — De Molens van Overschie

RODOLF WYTSMAN — Hoeve

R. Wytsman

JULIETTE WYTSMAN — Hoeve

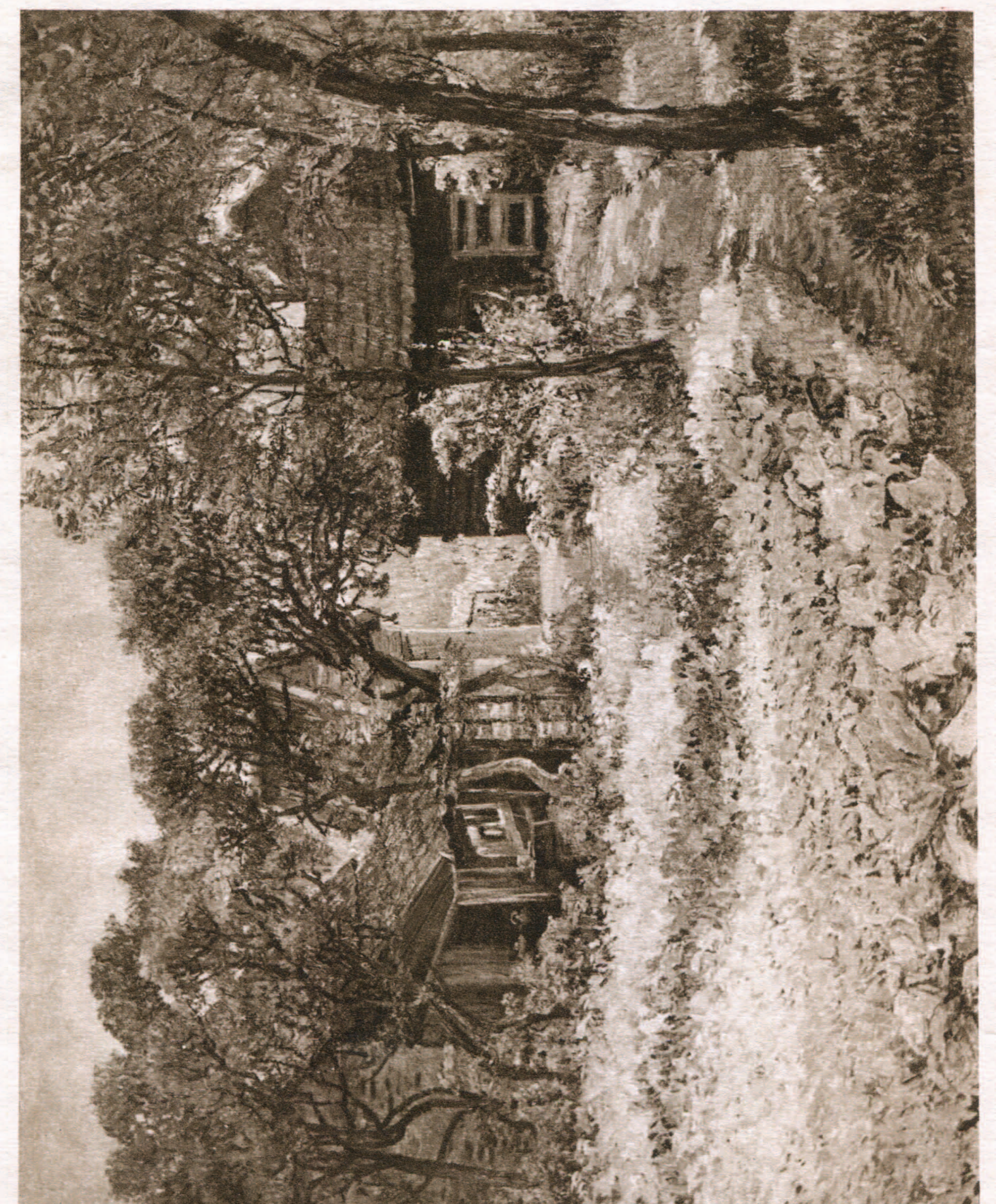

EMMANUEL VIÉRIN — Knotwilgen

FRANS COURTENS — In de duinen bij Noordwijk

FRANS COURTENS — Regenweder te Rotterdam

GUSTAVE DE SMET — De Hoeve

IS. OPSOMER — Delft

M. GUILBERT — Gezicht op het Lange Voorhout

M. GUILBERT

WALTER VAES — Het Schotsche Huis te Veere

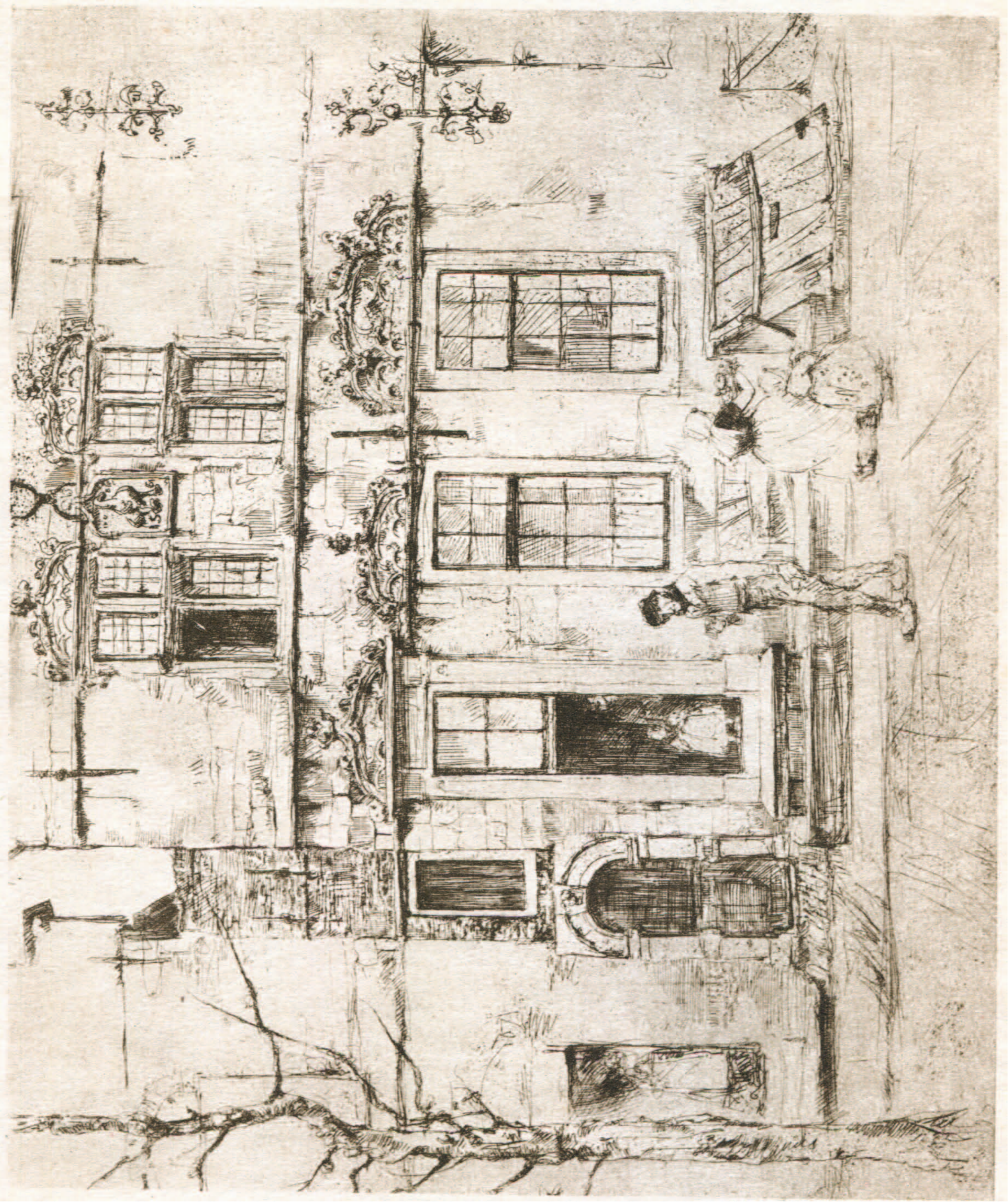

WALTER VAES — Toren te Hoorn

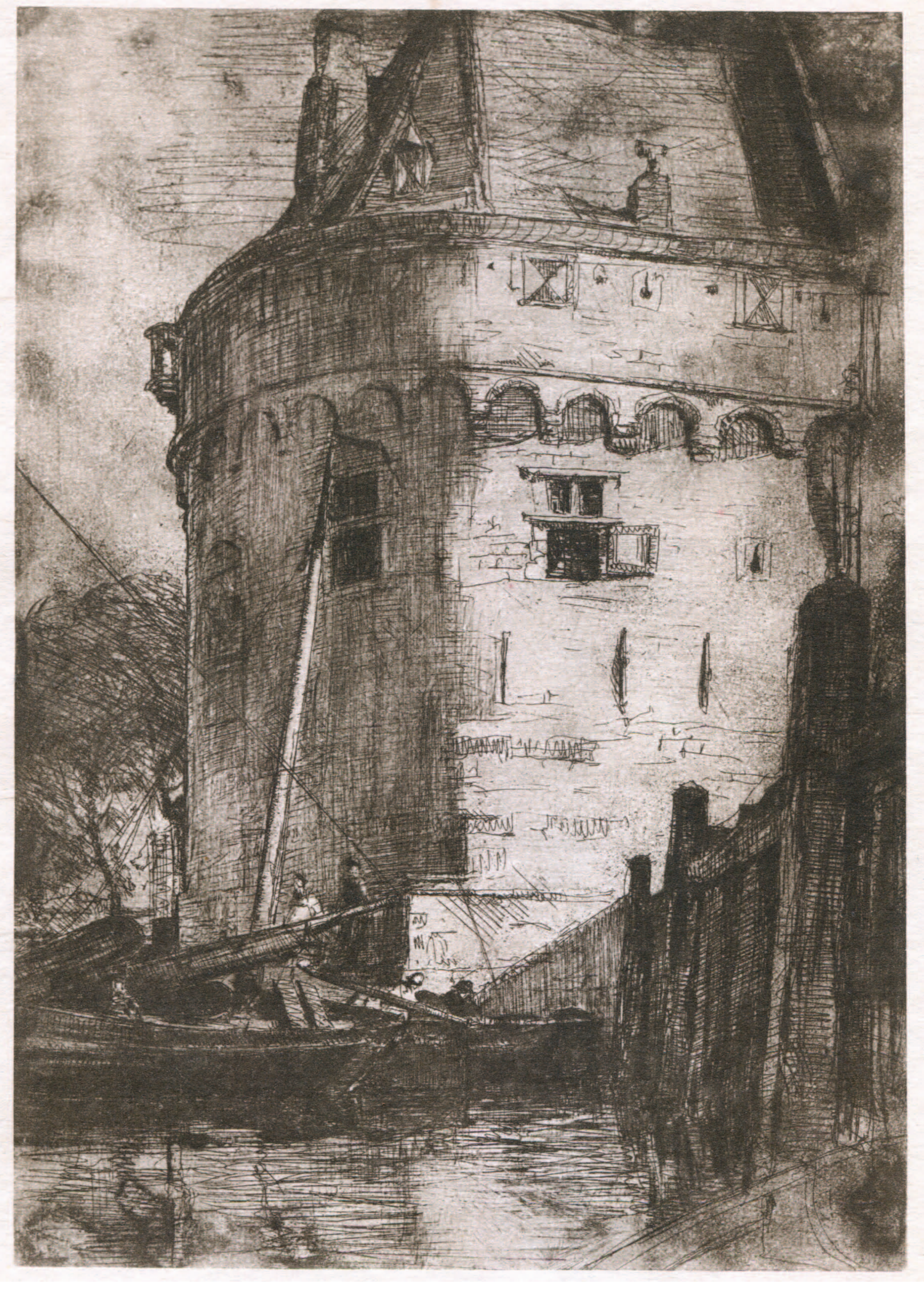

PIETER DE METS — Amsterdam

PAUL CAUCHIE — Onder den Toren

EMMANUEL VIÉRIN — Zoutelande

IS. OPSOMER — Delft bij Sneeuw

WILLEM PAERELS — Deventer

WILLEM PAERELS — Rotterdam

EMMANUEL VIËRIN — Poortje te Middelburg

ALBERT GEUDENS — Kerkinterieur

ALBERT GEUDENS — Naarden

RENÉ BOSIERS — Brugje bij Loosduinen

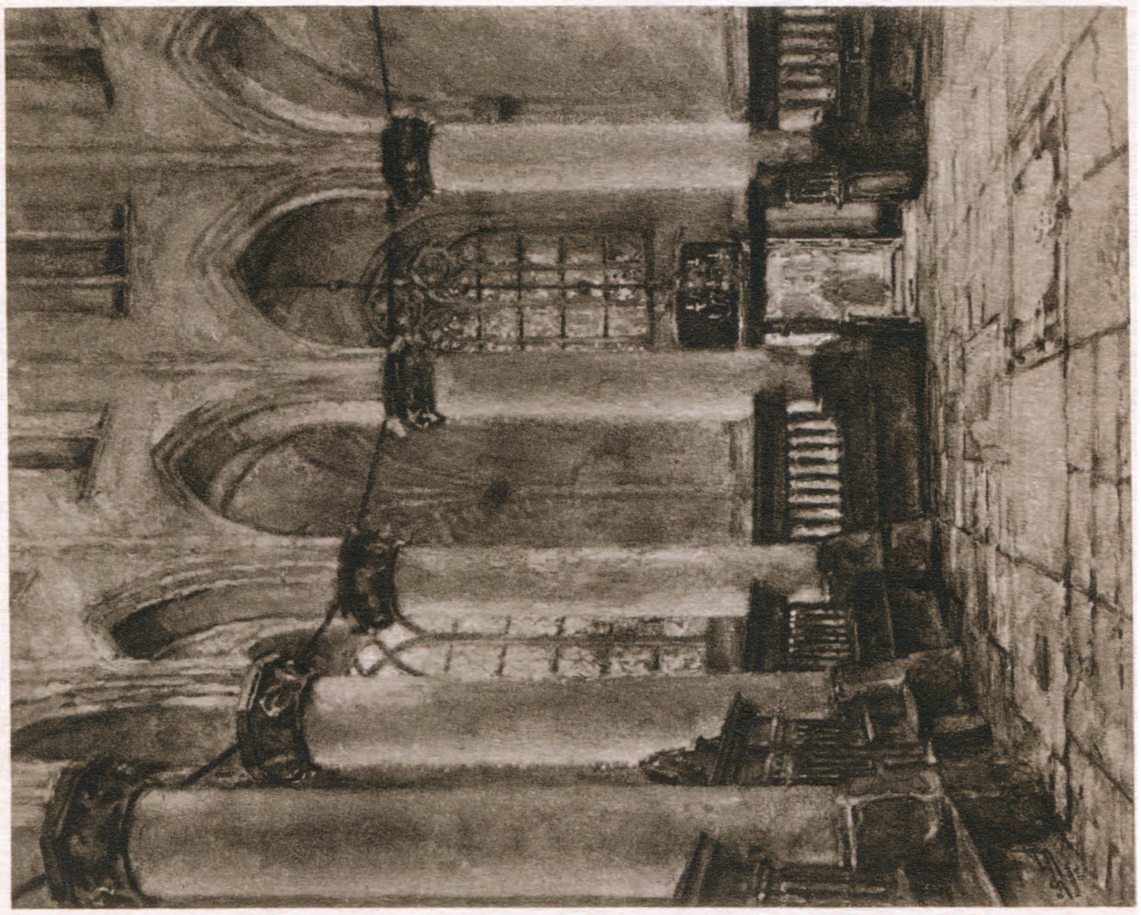

J. BERGMANS — Vlissingen

H. CASSIERS — Dordrecht

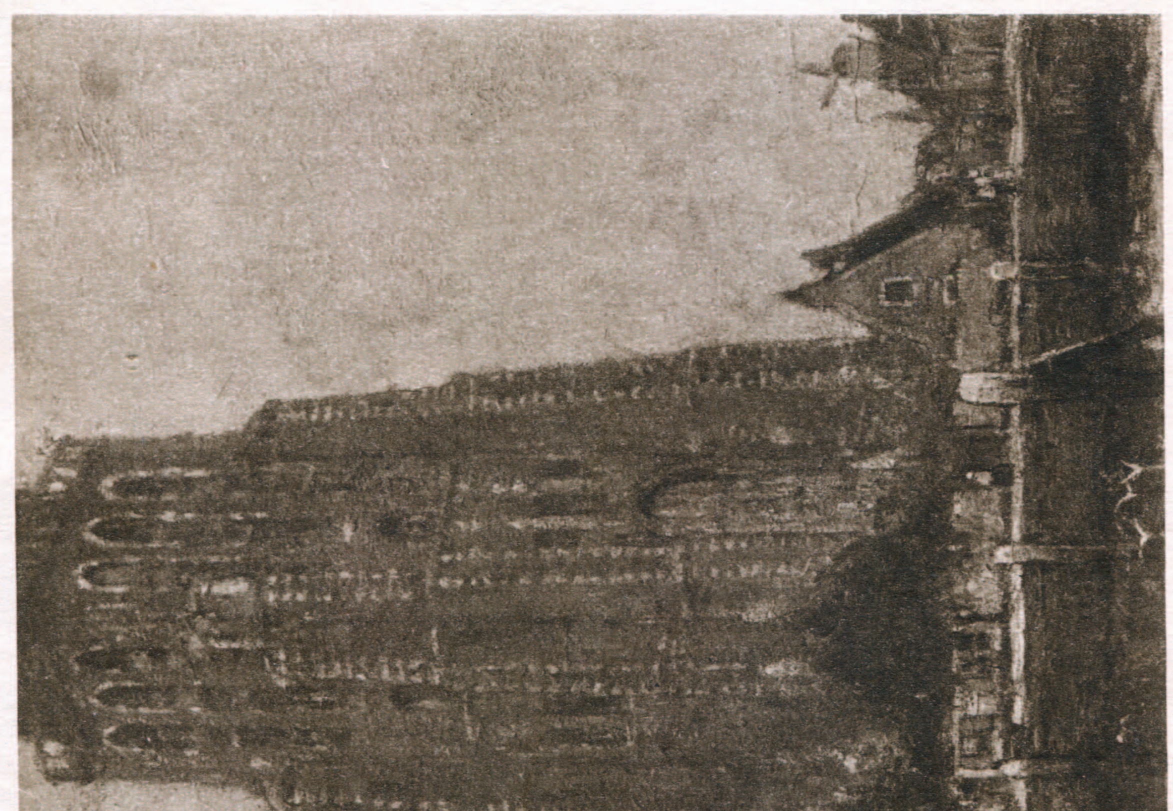

H. CASSIERS — Amsterdam

VICTOR GILSOUL — **Brug te Delft**

VICTOR GILSOUL — In Holland

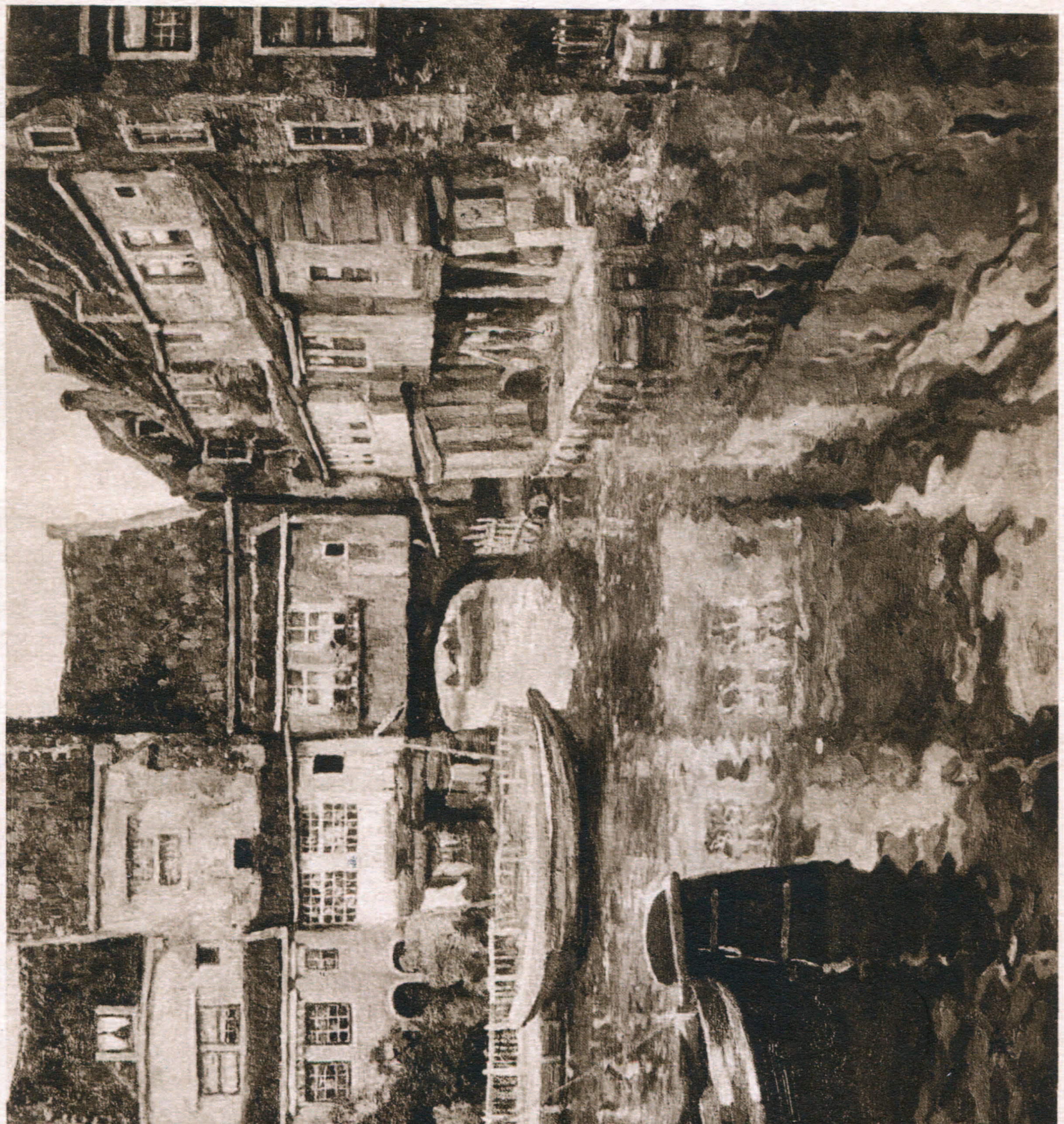

VICTOR GILSOUL — Huisjes in Holland

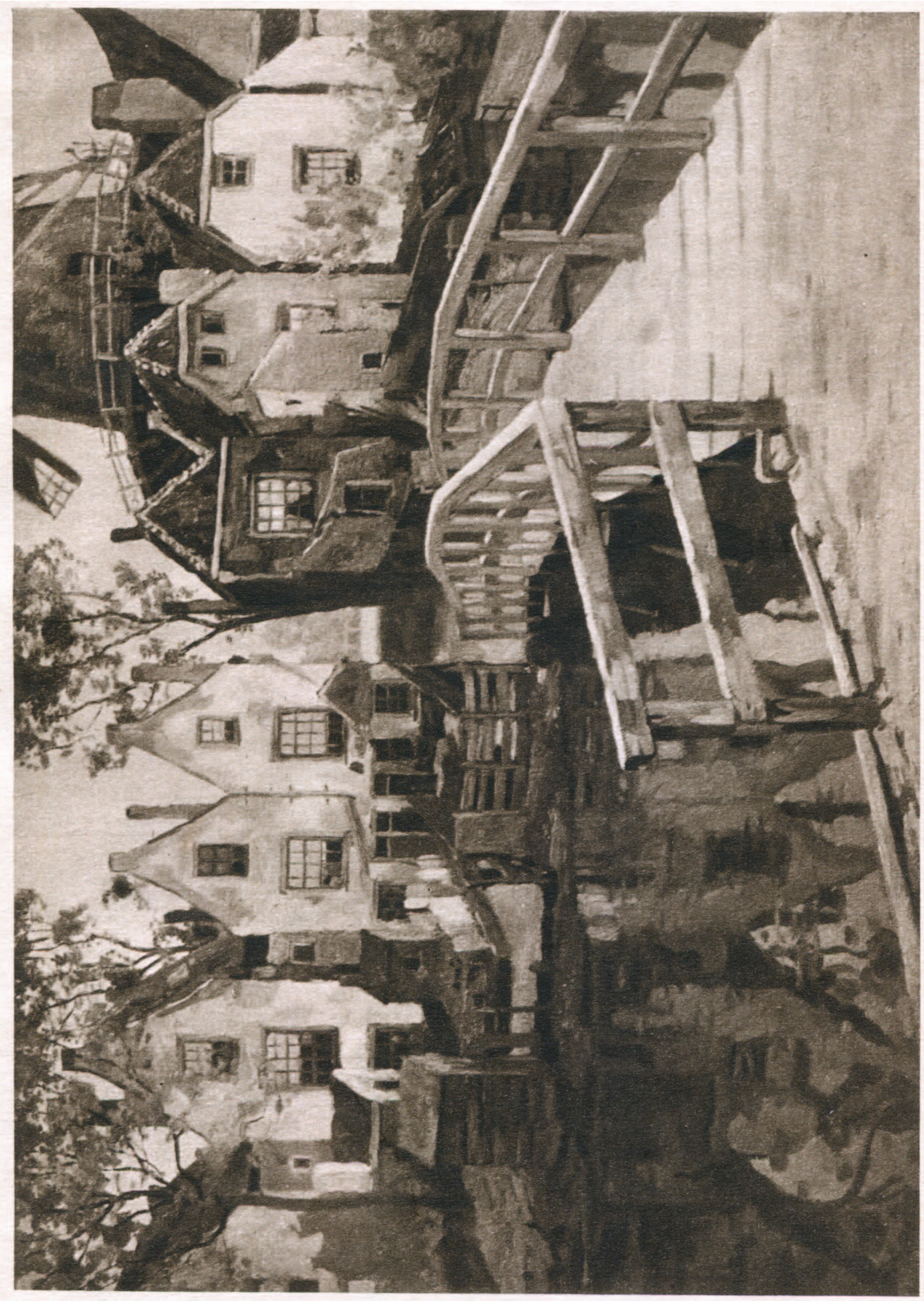

FRANS COURTENS — Rijp

POL DOM — De Wevers

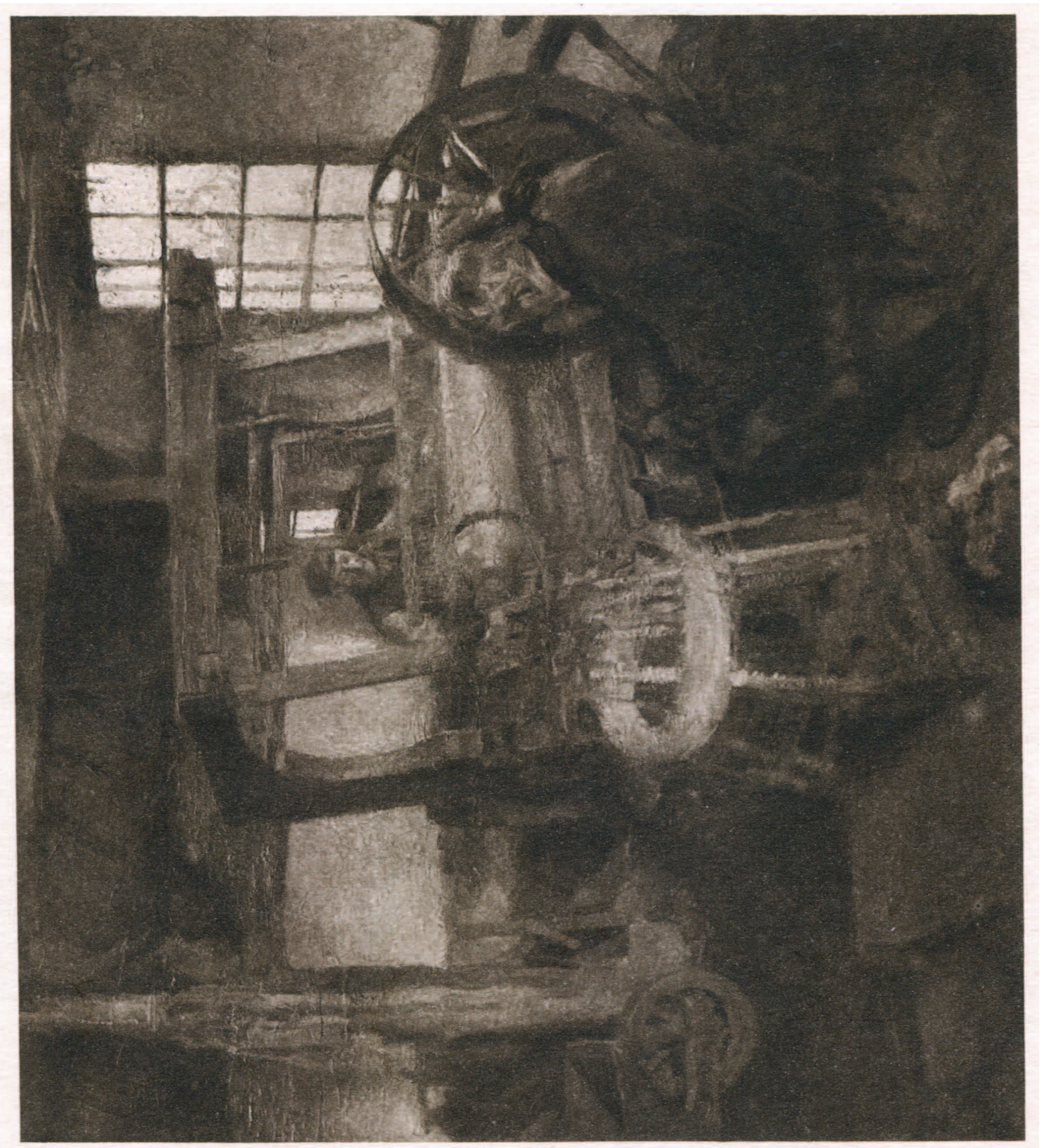

FRANS COURTENS — De Zomer

ALBERT BAERTSOEN — Veere

ALBERT BAERTSOEN — Kromboomsloot

WILLIAM DEGOUVE DE NUNQUES — Amsterdam

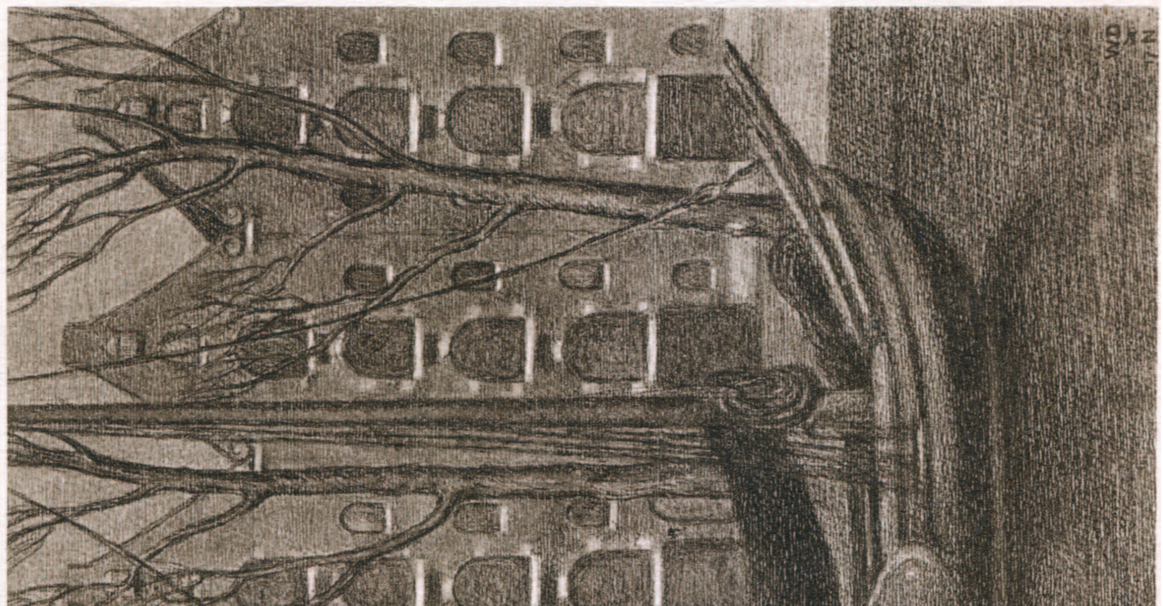

WILLIAM DEGOUVE DE NUNQUES — Verdronken Land

ALFONS BLOMME — Haamstede

HENRI WILS
't Spuiwater te Rotterdam

GUSTAVE DE SMET — Sneeuwdorp

GUSTAVE DE SMET — De Avond

GUSTAVE DE SMET — De Veie Aarde

GUSTAVE DE SMET
Spakenburger Visschersvrouw